

A számok szerepének és jelentésének kialakulása az emberiség történetében.

Előszó.

Az emberi kultúrák felosztására vonatkozólag az ethnologia jelen állása szerint két felfogás áll egymással szemben.

Az egyik az u. n. kultúrtörténeti iskola felfogása, amely A. Bastianra megy vissza és E. Grosse, B. Ankermann, Fr. Gräbner, P. W. Schmidt, P. W. Koppers, Fr. Boas, W. Foy, L. Frobenius munkássága által nyert részletes kifejtést. E felfogás szerint az emberi kultúrák a foglalkozások és házassági osztályok alapján a következő csoportokba oszthatók be: 1. Az őszállapothoz közelálló, eredetileg monogám kiscsaládokban élő, vadász-halász stb. foglalkozást űző, úgynevezett zsákmányoló népek; ilyenek a ceyloni veddák, a busmanok, a szintén afrikai erdőlakó törpe (pygmaeus) népek, az ausztrálieiak jó része. 2. *Totemes* (törzsjelvényes), patriarchalis jogú népek, melyek magasabbfokú vadászatot űznek; ilyenek, vagy ilyenek voltak az északamerikai indiánok és bizonyos tekintetben közéjük sorolhatók északi nyelvrokonaink, a vogul-osztjakok is. 3. Patriarchalis jogú, *földművelő népek*; ilyenek a pápuák, egyes afrikai és előindiai népek. 4. Patriarchalis nagycsaládokban élő, *állattenyésztő nomád népek*; ilyenek az uralaltáji török-tatár népek, a szemitó-hamiták, valamint eredetileg az indogermánok is. „Minden egyéb magasabb jellegű kultúrát ez utóbbi három (2. 3. 4.), félbarbár fok keveredése, egymásba olvadása hozott létre. Az alaptényezők többféle, kombinációja alapján többfajta fejlett típus állott elő. Közöttük legszembeötlőbbek: a *szabad anyajogi* kultúrkör, ősfészke: déli Ázsia, ahol a patriarchalis elemek felolvadtak a földművelő bennszülött elembe; azt bonyolultabb szervezetté formálták, míg belőle végül a kaszttrendszerek állottak elő. Vele szemben áll a *szabad apajogi*

kultúrtypus, ahova egyes melanéziai és szudáni társas formákon kívül mindama népek tartoznak, melyek az európai államszervezeteket megteremtették“.¹

A másik felfogás szerint — mely legújabban különösen R. Thurnwald munkája² nyomán jutott előtérbe, — az egyes kultúrák között levő átmenetek oly rendkívül nagyszámúak, hogy határozott, éles különbségek nem állapíthatók meg. Thurnwald csakis az élelmezés két legfőbb módja: a *zsákmányolás* és a *termelés* alapján osztja fel az egyes népeket s a második csoporton belül növénytermelőket s állattenyésztőket különböztet meg.³

Úgy a kultúrtörténeti iskola, mint Thurnwald felfogása alapvető hibában szenved; mindkettő *nem az emberi szellemet, hanem* mindenféle *külső szempontokat* tesz meg felosztásai középpontjául. A kultúrtörténeti iskola tudattalanul közeledik a földrajz, az anthropologia és a szociologia tudományai körében kialakult régebbi felosztásokhoz, amelyek szintén vadász-halász, nomád-pásztor, földművelő stb. népekről beszélnek. Azzal, hogy ezt a régebbi felfogást kombinálja a házassági viszonylatokkal és a nyomukban járó házassági formákkal, a kultúrtörténeti iskola nem szabadul meg az egyoldalú, a külsőséges mozzanatokhoz tapadó felosztástól. A házassági viszonylatok és formák szorosan összefüggenek ugyan az emberi foglalkozásokkal, — ezt a kultúrtörténeti iskola helyesen ismerte fel — azonban nem lehet mondani, hogy a foglalkozás és a házassági forma egymásnak föltétlen velejárói, mert úgy a foglalkozások, mint a házassági formák különbségei az igen nagyszámú és egymástól független lehetőségek felé haladnak. Amikor tehát a kultúrtörténeti iskola a foglalkozási különbségek lehetőségeit a házassági formák különbségeinek lehetőségeivel kombinálja, akkor a számos lehetőséget egyenesen a végtelen felé szaporítja, ami csak megnehezíti az áttekintést, holott a felosztásoknak éppen az a célja, hogy a nehezen érthetőt világossá tegye. Thurnwald viszont avval, hogy az élelmezés két legfőbb módját, a zsákmányolást és a termelést emeli ki az emberi társadalom legvégső mozgatójaként, nagyon is radikálisan csökkenti a kombinációk végtelen számát és a végletekig leegyszerűsíti azt, ami tulajdonképp mindig összetett. Az ilyen egyszerűsítés mechanizálja a dolgok élő valóságát, a valóság megragadása helyett élettelen számszerűségeket, két tetszőleges együtthatót emel ki és háttérbe szorítja a minden körülmények között irányító *emberi szellemet*.⁴ Az egyes foglalkozásokat, a házassági formákat, a különböző szokásokat

végtelen számát a mindig tevékeny emberi szellem teremti meg. A zsákmányolás és a termelés valóban leredukált módjai az élelemszerzésnek, azonban nem arra vagyunk kíváncsiak, hogy az ember miként táplálkozik, hanem arra, hogy miként él és életformáját a legkülönbözőbb irányokban miként változtatja.

Az emberi csoportok, társadalmak, életlehetőségek felosztásában arra kell törekednünk, hogy felosztásunk se túl részletező, se túl leegyszerűsítő ne legyen, tehát a *minden* emberi csoportra, társadalmi életlehetőségre érvényes *jellegzetes jegyeket, a lényegest* kell kiemelnünk. Nem szabad elhanyagolnunk a dolgok anyagias, foglalkozásbeli oldalát, azonban első sorban arra kell tekintettel lennünk, hogy a különböző foglalkozások az emberi szellemet milyen irányban készítetik erőfeszítésre. Felismertük, hogy úgy a kultúrtörténeti iskola, mint Thurnwald felosztása végeredményben csupán variálja az általánosan elfogadott felosztást, mely vadász-halász, állattenyésztő és földművelő népeket különböztet meg. Mivel pedig a szellemi megnyilvánulások, így a különböző *számlálási módok szempontjából* nemcsak a primitív, vagy az ahhoz közelálló népeket, hanem a fejlett kultúrnépeket és a körükben kialakult ipart és kereskedelmet is számba kell vennünk, megmaradhatunk amellett a felosztás mellett, mely szerint az emberi foglalkozások ősi, minden népnél megtalálható lehetőségei a *vadászat, a földművelés, az állattenyésztés, az ipar és a kereskedés*. Ezt a hagyományos felosztást nem azáltal hozhatjuk közelebb a tényekhez, hogy új elnevezésekkel, csoportosításokkal és további fogalmi jegyekkel, pl. házassági formákkal kombináljuk, vagy végletesen leegyszerűsítjük, hanem azáltal, hogy a foglalkozások szerint élesen és sematikusán elhatárolt társadalomleírások helyett azokat a foglalkozásbeli irányokat jelöljük meg, melyek akár külön-külön, akár párhuzamosan fellépve az emberi szellem megnyilvánulását befolyásolják.

Az alapvető foglalkozási irányok között bizonyos párhuzamok mutatkoznak: *helyhez kötöttebbek* a földművelés és az ipar, *szabadabban mozgó* a vadászat, az (eredetileg nomád) állattenyésztés és a kereskedés. Egyszerűbb viszonyok között az utóbbiak adtak alkalmat a könnyen szerzett javak kisebb-nagyobb felhalmozására, a zsákmányolásra. A kultúra fejlődésével a tágabb értelemben vett ősi vadászat erősen háttérbe szorult, a kereskedés azonban, különösen a bér munkást felhasználó nagyiparral szövetkezve, zsákmányoló jellegét még ma

sem veszítette el, sőt nem egyszer a végletekig fokozza. Az említett foglalkozások számtalan kombinációba kerülhetnek egymással, azonban már a legalapvetőbb foglalkozásoknál is a mindig résen lévő emberi szellem az, mely az egyes tényezők mennyiségének és minőségének végtelen változtatát előidézi. Lehet ugyan arról beszélni, hogy az emberi foglalkozásoknál más tényezők (pl. állati, vagy ösztönszerű jellegűek) is szerepelnek, de ezekre ép az jellemző, hogy egyoldalúak és nem változóak, csupán egyszerű, anyagias kielégülést hoznak létre, nem pedig szellemi, sokoldalú erő kifejtést. A vadászatnál például törzsjelvények, elijesztésre szolgáló kifestések, maszkok, elsőrangú támadó, vagy védő fegyverek az emberi szellem közreműködése nélkül sohasem szerepelhetnének.

Arra kell azonban törekednünk, hogy az ethnologiai és a velők kapcsolódó történeti jelenségeket egyfelől az *anyag*i, másfelől a *szellemi* tényezők hiánytalan számbavételével, de a lehető legkisebbszámú felosztás alapján vegyük vizsgálat alá. Amint az anyagi tényezők számát a lehető legkisebbre, 4-, vagy 5-re redukáltuk, ugyanúgy kell a szellemiséget is *felbontani* annyi alapvető tényezőre, amennyi az anyagi tényezők redukált, de mégis *összetett* számának megfelel. Az emberi szellem a legjellegzetesebb vonások eltüntetésének veszélye nélkül nem redukálható tovább a lelkiség három iránya: az *értelem*, az *érzelem* és az *akarat* tételezésénél, tehát ezt a három szellemi tényezőt kell az anyagi tényezőkkel szembeállítva tekintetbe vennünk.

A számok jelentésének kialakulása.

Ha a különböző kultúrköröknek akár első térbeli elhelyezkedését, akár időbeli változását vizsgáljuk, megfigyelhetjük, hogy a számlálás módja, a velejáró számlálási alakzatok, számrendszerek és időszámítások s a nyomukba járó számkultuszok bizonyos mértékig összefüggnek azokkal a szellemi erőfeszítésekkel, melyekre a körülmények és helyzetek a különböző kultúrájú népeket rákényszerítik. Így az emberi *foglalkozások*: a vadászat, a földművelés, az állattenyésztés, a kereskedés, az ipar stb. jellegzetes jegyekként reányomják szám-szerű bélyegeiket az összes emberi kultúrák kifejlődésére.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a számok eredetileg mindig valamely társadalmi viszonylat jelvényeként, szimbolumaként jelentkeznek. A dolgok valamiféle megszámlálása, mint szükséglet csupán társadalmi együttlétben, társadalmi egységek jelenlétében esedékes. A primitív ember eredetileg mindig a

konkrét szükségletei során alkot elvont fogalmakat és így többek között számfogalmakat. Ezzel kapcsolatban válnak egyes számok gyakori, kedvelt, tisztelt számokká. Természetesen nehéz megállapítani, hogy konkrét esetben valóságtényekkel, történeti adatokkal állunk-e szemben, tényleg 2 kísérő, 3 testvér, 40 harcos szerepeltek-e, vagy pedig a hagyomány, a monda, a szokások kedvenc számokat képező ereje vette át a maga döntő szerepét. Ahhoz, hogy valamely előírt szám, pld. a 2-es, 3-as, 4-es, 10-es, 7-es döntőleg befolyásolja a tények leírását, mindig bizonyos időnek is kell elteltie. Megfelelő, például nomád kultúrában a primitív fantázia friss ereje folytán elég lehet tíz, húsz, harminc esztendő az előszeretettel használt számok kialakulásához, sőt egyik-másik esetleg rögtönösen is érvénybe léphet. Egyes esetekből természetesen sohasem lehet teljes bizonyossággal következtetéseket vonni, csupán nagyszámú ismétlődésből. A szellemtudomány, így a történettudomány és az ethnologia is, mindig valószínűség-tudomány és teljes bizonyosságra ritkán törekedhet, ellentétben a matematikával és egyes természettudományokkal. Ami azután a számok valamiféle *misztikus* jelentését illeti, ez inkább a társadalmi élet túlvirágzása, vagy hanyatlása kapcsán fordul elő.

Vizsgáljuk tehát, hogy az ember történetében a számlálás módjai, a számbeli felosztások és számrendszerek milyen összefüggésbe kerülnek a foglalkozásokkal és a társadalmi viszonylatokkal.

1. A foglalkozások eredeti sokfélesége és egyes foglalkozások előtérbe nyomulása.

Az emberiség ősi foglalkozásai közé tartozik minden olyan tevékenység, ami állandóbb megélhetést nyújt, ami az ember legelemibb igényeinek kielégítésére szolgál; ilyenek a vadászat, vad gyümölcsök gyűjtése, az állattenyésztés és földművelés, de az ipar és kereskedelem is. A legprimitívebb népekhez elég közelálló délamerikai bakairik eredeti hajlamuk szerint vadászok, halászok és zsákmányolók, de földműveléssel és fazekassággal is foglalkoznak; a teljesen primitív ceyloni pigmoid veddák, a malakkai pigmoid szenoik cserekereskedést is folytatnak, az afrikai pigmeusok pompás íjaikat cserélik el. Joggal mondhatjuk, hogy a primitív ember legtöbbször nem egyetlen foglalkozást űz nagy intenzitással, hanem többet, szinte egyforma mértékben. A primitív népek sokoldalúsága, épen úgy, mint a foglalkozások későbbi szerteágazódása, ráüti bélyegét a számlálás jellegére is. A primitíveknél nagy általánosságban

a számolás époly közömbös jellegű, mint más lelki megnyilvánulásuk: addig számolnak, ameddig épen szükségesnek mutatkozik és már az aránylag kis mennyiségekre is, a számnevek külső jelzése nélkül egyszerűen azt mondják, hogy *sok*. Így a délamerikai csikítók nyelvében csak az egy-re van kifejezés (*etama*) és azontúl a „kevés“, „sok“ számneveket használják s a mennyiség meghatározására ujjaikat.⁵ Az igen primitív braziliai botokudoknál az *ujj* és az *egy* számnév neve = *podsik*; 2 = *kripó*, azaz dupla ujj; ami kettőn fölül van, az *sok*.⁶

Valamely nép rendes körülmények között megmarad abban az esetleg igen primitív kultúrállapotban, amelyet a természeti viszonyok szerint magának foglalkozásai csoportosításában megteremtett. Megváltozik azonban a helyzet, ha a primitív ember arra kényszerül, hogy sanyarúbb természeti és társadalmi viszonyokhoz alkalmazkodjon s a többféle foglalkozás közül egyet különösebben kiválasszon magának. Egy-egy foglalkozás kiemelődése azonban legtöbbször úgy történik, hogy az ember ősi hajlama: két, három, sőt többfelé való érdeklődése nem szűnik meg és ennek megfelelően a többféle foglalkozás sem. A foglalkozások differenciálódásának első állomását az egyes foglalkozások „férfi“ és „női“ nem szerint való elválása jelzi. *Karl von den Steinen* a délamerikai bakairik életét vizsgálva, megállapítja, hogy a *férfiak* foglalkozás tekintetében élesen elkülönülnek az *asszonyok*-tól s amíg ők inkább vadászok, az asszonyok a földműveléssel foglalkoznak. „A férfi a bátrabb, az ügyesebb, az ő dolga a vadászás és fegyverforgatás. Ahol tehát a vadászatnak és halászatnak még tekintélyes szerepe van, a munkamegosztás bekövetkeztével, az asszony vállára nehezedik a többi élelmiszer beszerzésének gondja, a hazahordással és elkészítéssel együtt. Ez a megosztás korántsem önkényes, hanem magától következik be s azzal az eléggé nem méltányolható következménnyel jár, hogy *saját* munkakörében az asszony is *szereshet olyan ismereteket*, mint a férfi a magáéban. Ez természetesen egyaránt érvényes úgy az alacsonyabb, mint a magasabb művelődési fokozatra“. „Mialatt a férfi vadászott, azonközben az asszony *rájött a földművelésre*“. „A Singu folyó mellékén a férfiak fonták a sütőrostélyt, sütötték a halat és a húst, míg az asszonyok tésztát sütöttek, italt és gyümölcsöket főztek s pálmadiót piritottak. Ennek a kettéosztásnak, t. i., hogy a *férfiak állati*, a *nők növényi* kosztón voltak, csupán az a magyarázata lehet, hogy mindketten megmaradtak ősi foglalkozásaik mellett“.

A foglalkozások elkülönülése a társadalmi rendnek éles,

határozott, dualisztikus formákba való rendeződését követeli, ami a férfiak elkülönülésében, férfiházak felállításában, a férfiak felavató ünnepélyeiben nyilvánul meg. Az exogam anyajogú népek kettős rendszerbe fölépített vérségi felekre tagolódnak, amelyek egymás között nem házasodhatnak. Legtisztabban fennmaradt ez a rendszer az ausztráliai kontinensen, ahol az egyes népek szigorúan 2, majd ezek mindegyike újra 2, az így előálló 4 újra 2, az így előálló 8 újra 2 vérségi félre tagolódnak és számuk eszerint 2, 4, 8, vagy ritkábban 16.⁸ Ennek következtében oly népek, amelyek számrendszereikben alig haladnak túl a 4-en,⁹ társadalmi viszonylataikban 8-ig, sőt 16-ig terjedő felosztásokat tudnak áttekinteni. Hogy az ausztráliai népeknél a társadalmi viszonylatok közül épen a házassági viszonyoknak ilyen részletes rendezését találjuk, annak az az oka, hogy a primitív ember ugyan nem számol tovább 4-nél, vagy 6-nál, mert nincs reá szüksége, amikor azonban a házassági szokásokat részletesen kiépíti, akkor ez mint szükségesség jelentkezik nála, mert ezek szigorú rendezése akadályozza meg a társadalmi rend felbomlását, amely különben a vérrokonok gátlás nélküli keveredése folytán hamar bekövetkeznék. Az sem állítható, hogy a primitív embernek azért lenne oly kevés számfogalma, mert nem akar elszakadni a reális, az egyszerű dolgok körétől. A számolási képesség meg van benne, s ha valami különösebb szempont legyőzi a „fejfájást“, amely a primitív embert számolás közben oly könnyen előveszi, akkor a rendesen használt számneveken messze túl „számol“. Von den Steinen elmondja például, hogy amikor az egyik bakairi indiánt „megmérte“ s a művelet elvégzése után három kövér gyönggyel akarta kielégíteni, ez fölháborodva utasította vissza s „annyi szem gyöngyöt kívánt, ahány mértést fején, kezén, testén végeztünk, amelyeket pontosan „elszámlált“. Mindez azt bizonyítja, hogy a primitív ember, ha alkalom adódik, igen könnyen elhagyja a konkrétnak világát és az egyes és folytonos hasonítások révén a magasabb számképzetekhez is könnyen eljut. „Fogyatékos számolókéességük nem észbeli tehetségük korlátozottságát mutatja, hanem csupán a gyakorlat hiányát. Mert nincsen pld. jószáguk, amit darabszám szerint meg kellene számlálni, árukkal nem kereskednek, amiket ismét számon kellene tartani s ha elő is fordulnak magasabb számok, mint pl. emberek, elejtett állatok, levágott fák és más egyebek, ezt az ismeretlen sokaságot szavakkal, vagy jelbeszéddel értetik meg“.^{9a}

A természeti és társadalmi viszonyok változása az értel-

mi gondolkodás körébe tartozó számlálás módját is az emberi *akarat* követelte külső formák szerint alakítja át. Azok a primitív népek, amelyek a foglalkozások sokféleségét még nem hagyták el, de sanyarúbb viszonyok folytán akaratuk nagyobb megfeszítésére kényszerülnek, a számlálás s a számrendszerek terén is bizonyos előrehaladást mutatnak és pedig természet-szerűleg a 2-es szám alapján. A kettes számrendszerben mindig két mennyiséget foglalnak össze és így jutnak el a 4-hez $(2 + 2)$,¹⁰ esetleg a 6-hoz $(2 + 2 + 2)$,¹¹ sőt néha tovább is.¹² A 4-en alapuló számrendszerek ezen a fokon még szórványosak;¹³ magasabb kifejlődésüket csak a fejlett vadász és nomád népeknél találjuk.

A gondolkodás alapformáira még döntőbb hatást gyakorol *egy* foglalkozásnak az előtérbe jutása, amikor mellette a többiek másod-, harmadsorba szorulnak. Ilymódon lesznek Eurázia legészakibb részének népei halászsokká, az Északamerika mezőségein lakó zsákmányoló népek harcias vadászsokká, az Eurázia óriási kiterjedésű steppevidékén, vagy Arábia pusztaságain mozgó primitív népek nomád állattenyésztőkké, a Nílus szűk völgyére, a Tigris és Eufrátes vidékére szorult népek földművelőkké, a keskeny tengerpartra, vagy a sziklás szigetekre jutott népek kalóz kereskedőkké.

A következőkben vizsgálnunk kell, hogy a különböző foglalkozások, valamint a velük járó természeti és társadalmi követelmények, így a tér- és időszámítás, a társadalmi szerveződés milyen hatást gyakorolnak a számlálás, a számrendszerek és a számkultuszok további fejlődésére.

2. A kettes számrendszer vadász és nomád népeknél.

A magasabbrendű vadász és nomád állattenyésztő népek lelkialakata sok tekintetben közeláll a legprimitívebbekéhez, akiktől azonban megkülönbözteti őket az *akarat* nagyfokú megfeszítése, mely az értelmiség terére is vonatkozik. Nem csupán harciasak, hanem a harcban fegyelmezettek s alávetik magukat a harc idején vezéreiknek. Az állami és társadalmi szervezettség első jeleit világszerte ők képviselik, anélkül azonban, hogy az uralmat s az általuk teremtetett állami rendet a maguk erejéből hosszú időig fenn tudnák tartani.¹⁴ Nem csupán állami berendezkedésük, hanem szokásaik, sőt értelmi és érzelmi megnyilatkozásaik is általános és jellegzetes jegyként magukon viselik a dolgok éles, dualisztikus, kivételt nem tűrő elbírálását. Míg a primitív társadalmakban a főnököt az öregek közül választják, addig a nomád társadalomban a tapasztalt öreg

mellett háború idején kiválik a fiatalabb, harcra alkalmasabb vezér típusa. Egész lelkivilágukat határozott célokra való törekvés irányítja. Mikor azután a nomadizáló törzsek szorosabb egységbe egyesülnek, akkor a *főnök* és *vezér* ellentéte a nomád államokban a kettős fejedelemség intézményében állandósul.¹⁵ A kettős felosztás a társadalom minden viszonylatában uralomra jut. Gyakori a törzsek, vagy csoportok kettéoszlása.¹⁶ A görög mondában mindig ketten vannak a főszerepet vivő vezetők, az u. n. *herosok*, akik az ősi nomád vérségi viszonylatoknak megfelelően *testvérek*, *féltestvérek*, közeli *vérrokonok*, vagy a sors minden viszonylatában hűségesen kitartó szövetségesek, *barátok*.¹⁷ A kettes beosztás a társadalmi berendezkedések más viszonylataiban is határozottan uralkodó, így a görög mondavilágban, a nagy görög eposzokban, az Iliasban és az Odyszeiában szereplő *követek*, *hírmondók*, *kísérők* és más funkcionáriusok gyakorta ketten vannak.¹⁸ Lényegében hasonló jelenségeket látunk nem csupán a nomádoknál, hanem Amerika és Ausztrália kóbor vadász népeinél is, amelyek szintén harciasak és tettekresek, vagy régebbi időkben azok voltak, de a sanyarú viszonyokhoz alkalmazkodva, tenyésztésre alkalmas állatok és termékeny, könnyen megművelhető földterület hiányában inkább a vadászat és egyéb zsákmányolások eredményesebb foglalkozásait választották.¹⁹ Ez a kettősség nemcsak az emberi társadalomra vonatkozik, nem csupán a fejedelmek és vezetők vannak gyakorta ketten, hanem a jellegzetes eseményekben szereplő *állatok* is.²⁰ A kettős elrendezkedés uralkodik Észak-Európa és Észak-Ázsia vadász-halász népeinél is,²¹ akiknél annál inkább gyakorta *kettő* a szereplő állatok száma is, mert a domináló vadász foglalkozás és a velejáró másodlagos érzelmek (totemizmus stb.) következtében nincs náluk határozott válaszfal ember és állat között.²²

Az éles, határozott *dualisztikus* megítéléseknek és szokásoknak egész sora szerepel a mai nomádoknál is. Az állattenyésztőknél *gazdag* és *szegény* fogalma élesen kiemelődik s legtöbbször a megélhetés alapját képező nyáj nagyságához fűződik. A gazdag ember rendkívüli tiszteletben részesül.²³ Az Isten és az ördög ellentéte a nomádoknál és az általuk szervezett népeknél válik élessé.²⁴ A nomád népeknél jelentkezik az *ember* és *állat* határozottabb ellentéte is, valamint a *férfi* és *nő* szembeállítás. A primitív társadalmakban alig van lényeges különbség *nő* és *férfi* társadalmi helyzete között, a nomád társadalmakban azonban a gazdag, hős, merész, határozott, cselekvésekben ügyes *férfi* az emberideál, az éneke-

sők az ilyen férfit énekelik meg, hírük messze terjed, szavukra a harcrakész férfiak száz és ezerszámba gyűlnek össze harci s egyben rabló vállalkozásra. A gazdagság, a vagyon s a férfiaság a nomád társadalom legfőbb alapja lévén, a fiúgyermek születése kivételes ünnep számba megy; különösen kiemelődik az *elsőszülött fiú* szerepköre, aki a vagyon nagy részét öröklí. A minden irányban merev, elválasztó megítélések következtében az erkölcsi ítéletek is igen szigorúak: megkövetelik a leány szüzességét, az asszony hűségét, nemcsak azért, mert a dolgos asszony értékes és őrzött vagyontárgy, hanem mert a család, a vér tisztasága csakis ilymódon biztosítható. A nemzetséghöz, törzshöz tartozás mindezek következtében a nomádoknál jóval szigorúbb válaszfalat képez, mint a primitíveknél. A törzsön kívülálló szemükben idegen, sőt ellenség.²⁵ Az egy vérből valók viszont annyira összetartoznak, hogy minden egyes tag bántalmát az egész nemzetséget kötelező *vérbosszúval* kell megtorolni. A nomád nagycsalád fejének tekintélye — harc esetén a vezér parancsa — szigorú, elválasztó távolságban kötelezi az alájuk tartozókat.²⁶

A harcias nomád népeknek az államszervezés terén világszerte döntő szerepe magyarázza meg, hogy a 2-es szám az eredetmondákban, az alapvető térszemléleti, társadalmi és vallási képzetek terén a nomádoktól megszervezett földművelő kultúrákban is jellemző maradt. Így az egyiptomi kultúrában — mely a legkitünőbb egyiptológusok által támogatott nézet szerint Ázsiából bevándorolt sémi népeknek a benmszülött afrikai törzsekkel való összelegyedése révén alakult ki²⁷ — már ősidők óta szereplő kettőségek mutatnak arra, hogy e *hódító* nép kultúrája közelálló lehetett a vadász és nomád népekéhez. A testvérpárok ősi mondájának *kettőssége* jelentkezik *Ozirisz* és *Set* ellentétében, akik *testvérek* s a fáraok trónján sorban uralkodnak.²⁸ A férfi istenek mellett egy kiegészítő, nem egyszer hasonló nevű női istenséget, vagy ikerpárt találunk.²⁹ Vadász népekre utal az állatfejű istenségekben jelentkező ősi *totemizmus*.³⁰ Egyiptom — hasonlóan a nagyszabású nomád államokhoz — hosszú ideig két nagy birodalomra oszlott: az *északi* és *déli államra*,³¹ melyek belső különállásukat az egyesítés után is megtartották.³² Természetes, hogy a *babyloniaiak* ősi herosmondájában, vagy az eredetileg nomád pásztorkodást űző *zsidók* eredetmondáiban, történeteiben szintén a kettes szám volt az uralkodó.³³

Az egyes kultúrák fejlődésével párhuzamosan a kettes számrendszer is továbbfejlődik a 4-es, 8-as, esetleg a 16-os szám

irányában. A 4-es szám gyakorisága jellemző azokra a vadász és nomád népekre, amelyek az átlagosnál magasabbfokú szervezettséget értek el, így az északamerikai indiánokra,³⁴ némileg a vogulokra és osztjákokra,³⁵ nagymértékben a nomád törökökre és mongolokra,³⁶ valamint a görögökre,³⁷ a rómaiakra (l. a 15. sz. jegyzetet) és skandinávokra,³⁸ akik a többi indogermán népekkel együtt eredetileg mind nomád állattenyésztők voltak.³⁹ A kaliforniai indiánoknak fejlett *négyes* számrendszerek van⁴⁰ s ugyanennek nyomát találhatjuk az indogermán nyelvekben, melyekben a „nyolcas” számot „kétszer négy”-nek, a „kilences”-t „új”-nak nevezik.⁴¹ Ugyancsak megtalálható a 4-es számrendszer az állattenyésztők által megszervezett s később földművelő kultúrát kifejlesztett népek gondolkodásában is. Így fejlődik ki Indiában a 4-es szám jegyében az egyes társadalmi osztályokat mereven elválasztó kasztrendszer.⁴² Így alakult ki Egyiptomban ősidőktől kezdve a 4-es szám tisztelete a vallási szertartások és cselekmények terén,⁴³ valamint térszemléleti és tisztán szellemi jellegű megítélésekben is;⁴⁴ ez a 4-es felosztás fejlődése folyamán egészen 16-ig halad előre.⁴⁵

Hogy azonban itt nem csupán egyes földrészeknek, hanem az egész emberiségnek bizonyos foglalkozásokkal szorosabban kapcsolódó gondolkodási formáiról van szó, azt bizonyítja a 4-es számnak világszerte kiemelkedő tisztelete, melyet mindenütt megtalálunk, úgy az óvilágban, mint Ázsia messzebbfekvő kultúráiban, Belső-Afrikában, valamint az újvilág kivirágzott részein, az aztékok, a májáák és az inkák birodalmaiban is.

A kettes és négyes felosztásokkal kapcsolatban tévedés azt hinni, hogy e felosztásoknál szereplő külső, még oly általános jellegű jegyek, — amilyenek a *jobb* és *bal*, a *fekete* és *fehér*, vagy akár az égtájak *négy* iránya — hozzák létre az illető nép kedvelt számfogalmait. Frobenius 1932-ben megjelent műve⁴⁶ bizonyos tekintetben visszatérés egy idejétmúlt állapotra, mely nem az emberi elmét teszi meg végső eredőnek, hanem feltételezi, hogy az ember és az emberi gondolkodás volt *kénytelen* alkalmazkodni a téri *adott* viszonyokhoz, így pl. a négy világtájhoz, vagy a Nap és a Hold pályájához.⁴⁷ Már 1917-ben „A számok jelentése és a gondolkodás alapformáinak története” c. munkánk 54—73. lapján részletesen kifejtettük, hogy a téri felosztások, a tér *kettes* és *négyes* felosztása, a 2-es, 5-ös, 10-es, 20-as számrendszerek *nem* a téri tájékozódásokból, hanem az *emberi gondolkodásnak* a téri viszonyokra való alkalmazásából fakadtak. A Nap, vagy a Hold pályájának *hármassal* beosztása bizonyos mértékig épügy a szemlélő alany önkényétől függ,

mint a *négy* világtáj. A következőkben látni fogjuk, hogy az egyszerű ember a *nappal* és az *éjjel* időtartamát, sőt a hosszabb időtartamot, a *tél-nyár* elteltét is minden további gondolkodás nélkül *kettéosztja*, de előfordul az is, hogy az éj, vagy a nap, vagy esetleg az éj-nap tartamát *egynek* veszi s akkor nem 3, hanem esetleg 5 időállomást vesz fel.⁴⁸ Amint az időszámítás nem csupán a külső körülményektől, a Hold, vagy a Nap járásától függ, hanem a szemlélő önkényétől, ugyanez mondható a tér külső szemléletéről is. Az egyszerű ember kezdetben nem 4 világtáját különböztet meg, mint a Nap pályájából kikövetkeztetett kardinális pontok (Frobenius i. m. 32.: „4 kardinalpunte“) eredményeit, hanem csupán 2 égtájat⁴⁹ és teljes joggal feltételezhetjük, hogy a teret se a külső tényezőkből, a tér 2-, 4-, 8-as irányából alakította ki, hanem *egységes*, az időre és térre s azok számszerű formáira alkalmazott, *észbeli* fogalmakat tartalmazó álláspontjából. A kedvelt szám-symbolum eredhet egy mind általánosabbá vált szokásból, pl. a 4 világtáj megrögzítéséből, azonban a végső magyarázat csupán azon a lelki beállításon és funkción alapulhat, amelyből a szóban forgó felosztás, vagy számlálás szükségszerűen fakad. A kettes és négyes szám megjelenésénél és elterjedésénél nem a két oldal, vagy a négy égtáj az elsődleges, hanem az éles, elválasztó ítéletek szükségessége, mely az akarat megfeszítéséből adódik s a külső világ jelenségeire ennek alapján nyer alkalmazást.

3. Az 5-ös, 10-es, 20-as és 40-es számrendszerek.

Ahol a nomád, vagy vadász állapotot bizonyos félnomád, vagy félvadász állapot váltja fel, amelyben a régi foglalkozás mellett nagyobb fokú szervezettség, vagy más foglalkozás (földművelés, ipar, vagy kereskedelem) is előtérbe nyomul, ott a számolás terén is bizonyos előnyös változások mutatkoznak. Ennek első jele az, hogy egyes primitív népeknél a számolás már nem csupán a legegyszerűbb művelet: az összeadás jegyében történik, hanem komplikáltabb számműveletek alapján is, amilyenek a szorzás és a kivonás.⁵⁰ A kóbor vadász, vagy folyám- és tengerjáró s egyéb szervezett állattenyésztő népek, melyek a földművelés mellett a kezdetleges ipart és kereskedelmet is fölkarolják, oly számrendszerekre térnek át, amelyek nem egypár, hanem több számegységet foglalnak magukba. Itt az egyes ujjak kettős összefoglalása helyett a *kéz*, majd a *két kéz* (= 10 ujj), azután a *kezek és lábak* (= 20 ujj) szolgálnak alapegységül s így fejlődnek sorba az 5-ös, 10-es, 20-as, sőt 40-es szám-

rendszerek. Ezeket a számrendszereket nyomon követik a számok nyelvi kifejezései.⁵¹ Az illető népnél azután mindig az elért legnagyobb szám jelenti a *sokaság*, a *nagyság*, a *teljesség* kifejezését.⁵² Ha azonban közelebbről szemléljük az 5-ös számrendszerekből továbbfejlődött számrendszereket, úgy találjuk, hogy az ezeket alkalmazó népek sok ideig nem tettek mást, mint összefoglaló tartalommal látták el a régi analitikus formákat. Az alkalmazott nagyobb (5-ös, 10-es, 20-as, 40-es) egységek ugyanis egymással szemben ismét csak a mértani haladvány (1, 2, 4, 8, 16) mintájára rendeződnek, azonban már nem annyira elválasztó, mint inkább egybefolyó, összefoglaló ítéletek során. Az ilyen synthetikus jellegű ítéletek kifejlődése mindig olyankor következik be, amikor a vadász és nomád ember a térbeliségnek inkább az ellentétekben jelentkező viszonyai mellett érdeklődési körébe vonja az időtartamoknak az egymásután folytonosságában megjelenő, egybefolyásra hajló tényeit is.

Jegyzetek.

¹ W. Schmidt und W. Koppers. Völker und Kulturen. Regensburg 1894. Erster Teil. Gesellschaft und Wirtschaft der Völker. 63—127. — Solymossy S. Az ethnologia tárgyköre és módszere. Ethn. 1926. I. sz. 5. l. — Bibó I. A primitív ember világa. Budapest 1927. 5—7. l.

² R. Thurnwald: Die menschliche Gesellschaft. Berlin u. Leipzig. 1931.

³ R. Thurnwald: I. m. Erster Band 35—92: „I. Wildbeuter.“ 93—269: II. *Pfleger von Pflanzen und Tieren* A) *Pfleger der Pflanzen* (Feldbauern). B) *Die Pfleger von Vieh und die Hirten*“.

⁴ Vajjon hogyan magyarázza meg Thurnwald az északsarki eszkimók kultúráját, akiket az egyszerűbb foglalkozású népek közül a sorban legelsőnek állít be, akik pedig az anyagi eszközök felállításában a többi népek közül messze kimagaslanak (l. kajakjait, szánjaikat, kitűnően megszerkesztett házaikat!).

⁵ Nagy G. Turánok és árjak. Ethn. 1902. 9. l.

⁶ P. Ehrenreich: Über die Botokudos. Zeitschr. f. Ethnologie. XIX. (1887) 46.

⁷ K. v. d. Steinen. Unter den Naturvölkern Zentral Braziliens. Berlin 1897. (Magyar átdolgozása: Közép-Brazília természeti népei között. Átdolgozta Bátky Zsigmond dr. 109—110. — V. ö. továbbá W. Schmidt—W. Koppers i. m. 238—252. és 265. „Und dieses weibliche Privateigentum an Grund und Boden war, mehr noch als das Eigentum an den Erträgnissen desselben, die eigentliche Grundlage des Mutterrechts und dieses letztere muss in seiner ganzen Natur dementsprechend beurteilt werden“.

⁸ Róheim G.: A csurunga népe. Budapest, 1932. 158, 161, 162.: „Az arandák és a velük szomszédos északi lurittyák 8 ilyen osztályt ismernek“... „Az aranda tankák azonban csak 4 osztályt ismernek. A lurittyák szintén csak 4 házassági osztályt“... A déli lurittyák,

azaz nguntiangunták csak 2 osztályt ismernek“. Hasonló, de nem oly határozott és az első osztódásokon alig túlmenő dualizmusokba tagolódott az északamerikai írókézek törzsszövetsége a XVI. században. Ezek mindenekelőtt vadásznépek voltak s a törzsszövetség végső egységeit az anyajogon alapuló nagyfamilia képezte. V. ö. R. Thurnwald. i. m. I. 116–118.

⁹ V. ö. Crawford. Ethnological Society Transaction. New Series. vol. II. 84: „miután legalább is 30 ausztráliai nyelvet megvizsgált, azon meggyőződésre jutott, hogy e nagykiterjedésű szárazföldön nincs oly néptörzs, mely négyenél tovább számolni bírna“. V. ö. továbbá Scott: „a King Georg körül lakók számjegyei 5-ig terjednek, de ez utolsó csupán csak a »sok« szóból áll“.

^{9a} K. v. d. Steinen i. m. 105. Magy. átd. 43. 31.

¹⁰ Így a Cooper's Creek-i ausztrálok két törzsének számnevei a következők: 1 = goona; 2 = barkoola; 3 = barkoola goona (2 + 1); 4 = barkoola barkoola (2 + 2) (M. Curr. The Australian Race II. 26). — Egy délqueensland törzs szintén úgy fejezi ki számait, hogy a 3-at az 1 + 2, a 4-et a 2 + 2 névvel mondja (J. Eisenstädter: Elementargedanke und Übertragungstheorie in der Völkerkunde. Stuttgart 1912. 158). — Az arandáknál 1 = tara; 2 = ninta; 3 = tara ma ninta. Az öt épügy jelenthet „5-öt“, mint 100-at (Roheim G. i. m. 320). — A délamerikai guaranik (Chaco) 4-ig számlálnak szavakkal, az ennél többre azt mondják, hogy sok. (Léwy Bruhl: Das Denken der Naturvölker. Wien u. Leipzig 1926. 156.) V. ö. E. Fette. Das Rechnen der Naturvölker. Leipzig 1927. 20.: „Weiter ist die Zweierrechnung sehr verbreitet in der Torresstrasse, unter den Papuavölkern Neuguineas und der umliegenden Inseln und bei den Sulka Neupommerns. In Südamerika benützen die Bakairi, die Bororo, die nördlichen Caiapo die Zweierrechnung von Mengengrößen, in Afrika gewisse Pigmäenvölker und hier und da auch noch grosswüchsige Negerstämme“. (Irodalmat l. u. o.)

¹¹ A York foki ausztrálok számnevei a következők: 1 = netat; 2 = naes; 3 = naes netat (2 + 1); 4 = naes naes (2 + 2); 5 = naes naes netat (2 + 2 + 1); 6 = naes naes naes (2 + 2 + 2). (J. Lubbock: A történelem előtti idők Budapest 1876 II 249.) — Hasonlókép van a Torres szoros nyugati törzseinél: 1 = urupun; 2 = okosa; 3 = okosa urupun; 4 = okosa, okosa; 5 = okosa okosa urupun; 6 = okosa okosa okosa. (Lewy Bruhl: i. m. 165.) — A brazília-belseji bakairik 6-ig számolnak szavakkal: 1 = tokale; 2 = ahage; 3 = ahage tokale; 4 = ahage ahage; 5 = ahage ahage tokale; 6 = ahage ahage ahage. A 6-nál többre azt mondják, hogy sok (K. v. d. Steinen i. m. 406.). — Az ausztráliai gumulgálok 6-ig számolnak: 1 = urapon; 2 = ukaser; 3 = ukaser urapon; stb. (P. W. Schmidt: Die Gliederung der australischen Sprachen. A 1912, 1913, 1917 bis 1918.)

¹² A Waal és Riet melléki busmannoknál: 1 = a; 2 = oa; 3 = uo; 4 = oa oa; 5 = oa oa a és így tovább 10-ig. (M. Schmidt: Zahl und Zählen in Afrika, Mitt. d. Anthropol. Ges. in Wien 1915. Ugyanígy számolnak az Uj-Guinea melletti Kiwai szigetén, csak hogy 12-ig. (Zöller: Deutsch Neu Guinea und meine Ersteigung des Finistérgebiertes. 1891. 424.)

¹³ Így egyes belső újguineai pápua nyelvekben és a Torres szorosi Deap, Drapa és Dapu törzseknél (S. H. Ray: Reports of the Cambridge Anthropological Torres Straits III. Cambridge 1907).

¹⁴ Így vesznek el sorra — egy pár évtizedet, vagy legfeljebb egy pár századot érve meg — a hunok, a türkök, a tatárok hatalmas birodalmai. Viszont „a Dzsinginkán alapította államnak és népeinek hosszabb fennállását az magyarázza meg, hogy ezzel a nomádbirodalommal sok letelepült nép jelentős államalakulatai egyesültek és ez a nomádbirodalom nem az alkotó törzsekre hullott szét, hanem különböző kultúrállamokra (Kína, Középázsia, Perzsia stb.), amelyek Dzsinginkán utódainak uralma alatt állottak“. (Radloff: *das Kudatku Bilik*. Petersburg, 1891. I K LII skk.)

¹⁵ Így *Spártában* a történelmi időkben is végig fennmaradt a *kettős királyság*. Hasonló jellegű volt a japánoknál a mikádó és a shogun, a frankoknál a király és a majordomus ellentéte.

A *rómaiaknál* a vezetők ősi számát (Romulus és Remus) megőrzi a 2 consul, majd a 2 praetor, valamint a plebejusok közül választott 2 tribunus. A 2 tribunus mellé 2 aediles választatik, később még 2, tehát összesen szintén 4 a számuk. A Vestaszüzek száma legrégebben 2, később 4, végül 6. Ugyanezt találjuk a többi adminisztratív jellegű megbízatásokban is.

A történelemben szereplő török népek közül a *hunoknál* *Attila* és *Bleda* (testvérek), előttük *Oktar* és *Roas* (testvérek) együtt uralkodnak (Jordanes XXXV). Az *avaroknál* is két uralkodó van, az *ujgur* és *kagán* (Nagy G. A honfoglalók. Ethn. 1907. 329—339). A *türköknél* is gyakori a két (testvér) uralkodó: „A főhatalom a keleti türkök uralkodójának, a kagánnak a kezében volt, de a nyugati türkök uralkodója, a jabgu, sokszor teljesen függetlenül uralkodott. E kettősség már a türkök legrégebbi korszakában megvan“. (Németh Gy. A honfoglaló magyarság kialakulása Budapest, 1930. 194.) Az *ujgurok*-nál „szintén ismerjük ezt a kettős uralmat“. (Alföldi A.: A kettős királyság a nomádoknál. Károlyi emlékkönyv Budapest, 1933. 28. v. ö. Abul Ghazi-val.) A *kazároknál* „kündüh kagán volt a főkirály elnevezése és kagán böh, vagy šad a másiké“ (Alföldi A. i. m. 28. v. ö. Ibn Fadlhan MHK 217.) A *levédiai magyaroknál* is két uralkodó van: „Fejedelmök *kendeh*-nek hívatik és ez a név főkirályuknak címe, mert annak a férfiúnak, ki felettük (tényleg) uralkodik neve (címe) dsila“ (Ibn Rusta. MHK. 167.)

¹⁶ A törzsek, vagy törzsek csoportja szabályos kettéoszlásának a török népeknél is van nyoma. Abul Ghazi (Edition Desmaisons 39.) szerint az *ujgurok* 10 (onujgur) és 9 (tokuz ujgur) nemzetsége eredetileg együtt éltek s azután szakadtak kettéfelé (Vámbéri. A török faj. Budapest 1885. 383—384). V. ö. Alföldi A. i. m. 30—31.: „Tanulmányosak a népek két osztályának elnevezései is. Sokszor csak 'jobb', illetve 'bal' a nevük, mint az 'ong' és 'sol' a kirgizek két csoportjánál. Egy másik típus a ghuz törzrendszer két felének *üzük* és *buzuk* neve; de ezeket is hívják *Ič-Oguz*- és *Dyš-Oguz*-, azaz külső és belső oguznak. A keleti türköknél a *tarduš* és *tölis* megjelöléseket találjuk, ahol — úgy, mint más esetekben is — a méltóságnevek mellé is kiteszik ezeket.“ „... a nyugati türkök körében alakult türgäč szervezet két felét a khinai forrásokból „les tribus jaunes et les tribus noires“-nak fordítja Chavannes. Kétségtelenül egy ilyen kettős horda volt az a 'vörös tik' és 'fehér tik', mely a Kr. e. I. évezred közepe táján annyi bajt okozott a khinaiaknak“. „Ugyanebbe az utóbbi névadási típusba tartozik az utigur-kutrigur kettős név is“.

¹⁷ Így a görög mondákban testvérek: *Amphion* és *Zethos*, *Kalais* és *Zetes*, *Othos* és *Ephialtes*, *Pelias* és *Neleus*, *Kaeneus* és *Polyphemos*, *Aegyptos* és *Danaos*, *Eteokles* és *Polyneukes*, *Melampus* (a híres jó s és orvos) és *Bias*, *Melampus*nak szintén híres jó s fiai: *Mantios* és *Antiphates*, *Alkmaeon* és *Amphilochos*, *Archander* és *Architeles*; a nagy építő herosok: *Agamedes* és *Troplonios* (Hymn. Hom. ad. Ap. 118.); *Jasion* és *Dardanos*, *Euphemos* és *Peryclimenos*, *Idas* és *Lynceus*, *Eurutos* és *Echion*, *Augias* és *Actor*, *Acarnan* és *Amphoterus*, *Ilus* és *Assaracus*, *Eurysthenes* és *Procles*, *Astrabacos* és *Alopex*. Az Ida hegyére *Hektor* és *Helenos* mennek az áldozati bikáért; *Páris* és *Aeneas* (közeli vérrokonok) együtt mennek *Menelaos* udvarába. Féltestvérek: *Kastor* és *Polydeukes*, *Herakles* és *Iphikles*, *Ajax* és *Teucer*. Hű barátok: *Tydeus* és *Adrastos*, *Orestes* és *Pylades*, *Achilleus* és *Patroklos*.

Az *Ilias* I. énekében „a népek fejedelmei” a két *Atreides*; *Agamemnon* és *Menelaos* testvérek.

Az *Ilias* II-ik (Hajók felsorolása) énekében a népek vezetői rendszeren ketten vannak, az achájoknál ép úgy, mint a trójaiaknál. Így az achájoknál: *Askalapos* és *Jalmen*, *Schedios* és *Epistroph*, *Pleidippos* és *Antiphos*, *Protesilaos* és *Prodarkos*, *Podaleirios* és *Machaon* (testvérek); *Idomeneus* és *Meriones*, (féltestvérek) továbbá *Polypoites* és *Leonteus*; a trójaiaknál: *Adrestos* és *Amphios*, *Hippothos* és *Pylaios*, *Mesthles* és *Antiphos* (testvérek), továbbá *Akamas* és *Peiroos*, *Odios* és *Epistrophos*, *Chromios* és *Ennomos*, *Phorkys* és *Askanios*, *Nastes* és *Amphimachos*, *Sarpedon* és *Glaukos*.

A rómaiak ősei: *Romulus* és *Remus* (testvérek).

A „szarvasmonda Prokopiusnál fennmaradt variációjában a csodálatos ünnö üldözői a hun őskirály fiai: *Utigur* és *Kutrigur*”. (Alföldi A. i. m. 31.) — „...amint az egyik orthoni feliraton két férfit nevez meg a türk uralkodó, akiktől egyként vezeti le család-fáját, úgy az Ergeneh-kun mondájában is két emberpár menekül meg egy vérontásból és lesz a türkök (illetve mongolok) ősevé”. (Alföldi i. m. 32.)

¹⁸ Az *Iliasban*: *Menelaos* és *Odysseus* az achájok követői Trójában. — *Talthybios* és *Eurybates* a Trója alatti acháj tábor hírmondói (Il. I. é.) — *Hektor* is két hírmondót küld (Il. III. é.). *Helénát*, *Andromachét* 2 szolgálóleány kíséri (Il. III. és XXII. é.). — Az *Odysseidában*: *Penelopeiát* szintén 2 rabnő kíséri (Od. XVIII. é.). — *Nausikának* 2 szolgálóleánya van. (Od. VI. é.). — *Melanthios* 2 bojtár kíséri (Od. XX. é.). — *Télemachost* *Pylosba* *Mentor*, majd *Lacedaemonba* *Peisistratos* kíséri (Od. III–IV. é.). — *Menelaos* udvarában 2 táncos járja a táncot (Od. IV. é.). — 2 csatlós hordja fel az ételt a kérőknek (Od. XV. é.).

¹⁹ Az ausztráliai törzsek több mondakörében 2 herosról van szó, akik a férfiatatás szertartásait megalapítják (A. W. Howitt: The Native Tribes of South East Australia London, 1904. 476, 485). Az egyik aranda mondában 2 nő, a másikban 2 férfi szerepel. (C. Strehlow: Die Aranda und Loritja Stamme in Central-Australia [Veröffentlichungen aus dem städtischen Völker Museum Frankfurt a. M.] I 1907. S. 28, 45, 48, 49, 50, 73, 81, 86, 98, 100) „[Az aranda] monda szerint az emberrelválás ideje előtt az őslények 2 csoportra oszlottak...” „Ez a mondabeli felosztás régebbi időkire utal, amikor

a törzsek más ausztráliai törzshöz hasonlóan két félre oszlottak". (Róheim G. i. m. 119.)

Dél-Amerikára általában jellemző a testvérpárok mondája, pl. Keri és Kame a bakairik legfőbb hősei. *Északamerikában* a mixtec monda szerint a paradicsomot 2 testvér lakja. (D. G. Brinton: *The Mythos of the New World* 1905. 107.) A pentlate törzsmonda szerint 2 testvér a törzs hősei. (V. ö. Bibó I. A számok jelentése 47, 50, 57.) „Az észak-nyugatamerikai indiánok ép úgy két félre osztva tartják gyüleseit és nézik a nagy ünnepi versenyjátékokat, mint a volgai kalmükök”. (Alföldi i. m. 30.)

²⁰ Az *Odysseiában* Telemachost mindig 2 kutya kíséri. (II. XVI., XX. é.) — 2 keselyű adja hírül Zeus kedvezését. (II. é.) — Tytios óriás máját 2 keselyű marcangolja. (XI. é.) — Eumaios Odysseusnak 2 disznót öl le. (XIV. é.) — Az *Iliasban*: a trójaiak esküvéskor 2 bárányt áldoznak. (III. é.) — Achilles Patroklos máglyájára 9 ebe közül 2-öt áldoz fel. (XXIII. é.) — Lao-koon és fiait 2 kígyó falja fel.

Észak-Amerikában a beringuti eszkimók szüztől való születési mondájában 2 hollótestvér van. (J. Eisenstädter: i. m. 66.) Az ausztráliai aranda mondákban a következők szerepelnek: 2 kígyóember, 2 sasember, 2 fehér-, 2 fekete kígyóember, 2 vadmacskaember, 2 nagy fehér madárember, 2 békaember, 2 bábember. (C. Strehlow i. m.)

²¹ A vogul-osztják hitregében a *kit tarem*, *kit kwores* alatt a két tarem-et, jelesen a felsőt (numi tarem) és alsót (joli tarem), vagyis eget és földet értik. Égatya és Földanya a mindenség kezdetei. Megvan azonban a jó isten (Numi Tarem) és az ördög (Kul'ater) ellentéte is. Mielőtt Nurmi Tarem az ember teremtéséhez hozzáfogna, 2 bábút teremt vörösfenyőből, de fejük minduntalan mellőkre esik (ezek a manók: „mēnkw”). Az ősfinek az égatya „az egyik fajta halból 2 halat adott neki, a másik fajta halból ismét 2 halat adott neki”. Az égatya elrendeli, hogy Kul'ater (az ördög) műveleteivel a nép fele hadd pusztuljon el, másik fele épen maradjon. (Munkácsi B. Vogul Népköltési Gyűjtemény I kötet. Kiegészítő Füzet. Regék és énekek a világ teremtéséről. Budapest 1902. CCXCIII; CCC; CCXV; CCCXCVIII; CCCLI; CCCLVI.)

A vogul és osztják népi énekekben, amelyek még ma is élő valóságok és évszázadokra, sőt talán évezredekre nyúlnak vissza, igen gyakori a hősi és egyéb kettősség, sokszor testvérséggel párosulva. A hős legtöbbször öccse kíséretében hajtja végre kalandjait, pl. a poluj hegyfoki fejedelem énekében. (Pápay J. A Reguly-féle osztják hősi énekekről. Ethn. 1913. 269.); a *szoszváközépi énekekben* (U. o. 265.), ahol a Tareffi szoszváközépi isten, a bátyjának szerez feleséget: az égatya fia és testvéröccse együtt mennek leánynézőbe és együtt hőslenek. (Munkácsi B. V. N. Gy. II K. Második füz. 013.) A hős két kérőt küld a várba (Pápay J. i. m. 26.); a menyasszonyt 2 öregasszony vezeti (U. o. 264. 267.); a lány díjául 2 fejedelemhős páncélját adják (U. o. 270.); a küzdelem alatt 2 féle víz van a pitvarban, rontó és erő víz (Munkácsi B. Tündér és ördögféle mithikus lények a vogul néphitben. Ethn. 1909. 213.). Az Égatya 2 féle embert teremt, nyershús ételt és főtt ételt evőt (U. o. 89.). A vogul-osztják hősi énekekben a következő kitételek szerepelnek: „selyemmentét öltött 2 fejedelem”; „2 kedves fejedelem”; „alsókondavidéki 2 feje-

delem" (itt a nagyfejedelem és a kisfejedelem testvérek, bátya és öccse, akik szintén együtt mennek leánynézőbe és együtt hőslenek). Az égatyának 2 mennyei kovácsa és 2 mennyei ácsa van és szarvas-tulok nagyságú 2 ebe; Patkanov szerint a „csapókezü“ embernek 2 hőslő fia van, a „lövőkezü“ embernek és a Tapar nőnek is 2 fia, akikkel szemben 2 erős szamojéd hős harcol; a hazajövő hóst 2 férfi üdvözlí, akik az ő távollétében született fiai; egy irtisi osztják mesében is a hazatérő hős látja, hogy neje 2 ember között fekszik, „ezek a te fiaid“, mondja neki neje; egy osztják hőseknben „egy irányban futó 2 fejedelem“ szerepel: a Tapar hősről szóló irtisi osztják regében a hősök 2 öreg szövetségessel osztoznak meg a zsák-mányon. A kérők és a vőfélyek száma is gyakran 2; Pápai K. közlése szerint az északi voguloknál „egy asszony dicsekedve emlegette, hogy ő érte 2 férfi és 2 nő kérő járt“; kondai voguloknál P. P. Infantjev szerint „midőn a vogul házasodni akar, a menyasz-szony-atyjához 2 vőfélyt küld“. A kondafői 2 öreg, mint istenség-pár szerepel. A Reguly-féle déli nyelvű pásztorénekekben 2 csodás ügyességű vadász szerepel, kik üldözőbe veszik a jávorszarvast. Egy Reguly által följegyzett ének címe: „A nyulat vadászó kettő“. Az irtisi osztják regékben 2 fejű meńkw szerepel (Patkanov), továbbá „2 arcu kezés kul-ok“ (ördögök). Amikor a Világügyelő Férfi átveszi a Nap pályája irányítását, azt látja, hogy a földön 2 férfi verekedik, majd 2 asszony veszekszik. Valószínűleg idevágó 2-es kitételek még: „2 fiú él az apjával a fényes égen“, „ember-szülte 2 fiú“, „Numi Tarem atyám adta 2 bőröm“, „Tarem atyám 2 folyónak 2-té ágazó vidékére idézett engem“, „aranyos fajta 2 kakukja“, „város kapuját őrző 2 jeli“, 2 rovásfajú úrasszony. (Munkácsi B. V. N. Gy. I kötet. Kiegészítő füzet. Regék és énekek a világ teremtéséről. XVII. CCCLXVI. CCLXX. — V. N. Gy. I kötet, 1 füzet. — Vogul szövegek és fordításaik 25. 140. 148. 170. — V. N. Gy. II. 2. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi: 013, 029, 0148, 0164, 0167, 0175, 0204. — V. N. Gy. II. 3: 0547, 0660, 0670, 0681, 0682, 0705, 0726. — V. N. Gy. III. Medveénekek 201, 228, 310, 324. — V. N. Gy. IV. Életképek 174. — Patkanov: Irtisch—Ostjaken II.

²² Hogy a *kéttestvér* fogalom régebbi formája állatalakú és így az ember és állat között inkább csak a számbeli, határozott jelzés tesz éles különbséget, ezt az észak-európai és észak-ázsiai vadász, sőt nomád népeknél is gyakran tapasztalhatjuk. Az ugor rozsomáknemzetség szarvasmondájában két rozsomák üldöző fordul elő; az osztják szamojédeknél két madár-óst találunk; az anthropomorph és zoomorph felfogás keveredését mutatja az Altai-vidék török törzseinél gyakran előforduló az a változat, melyszerint „két testvér közül egyik a törzs őse, másik a medvéké“ (Alföldi A. i. m. 33.) Az ember teremtéséről szóló altáji monda szerint a világ kezdetén Isten és egy ember, mint fekete ludak lebegtek ide s tova (Vámbéri Á. i. m. 157.).

²³ A nyelvi kifejezések elárulják, hogy a nomád milyen ére-nyeket kíván meg főnökei megítélésében: sejk = öreg, tapasztalt; bej = gazdag. Az a legkevesebb, hogy valakinek legalább lova legyen, „mert ha még az sincs, csak annyiba veszik, mint nálunk a sehonnait, maga se becsüli magát semmire és legszegényebbnnek tartja magát a földkerekségén“. (A. Brehm: Az északi sarktól az egyenlítőig. Budapest 1892. 256.). Mialatt a többi állat tisztelete el-

halványodik, a ló, mint a harciás kalandok legfőbb állatja, rendkívül tiszteletben részesül; a házassági szokásokban, a menyasszony vételárában a ló a legfőbb értékmerő. Meséink oly gyakran táltosa és a fehér ló áldozat is idemutatnak. (V. ö. Roheim G. Magyar néphit és népszokások. Budapest 1925. 22.)

²⁴ Az *indek* ősi világnézlete a világosság és sötétség, a Náp és Hold megszemélyesítésén alapult, a *perzsák* hitvilága pedig a világosság és sötétség, Ormuzd és Ahrimán ellentétéin, harci világuk Irán és Turán folytonos harcain.

A *germán*, illetve a skandináv világnézet szerint az egész mondavilágon vörös fonalként fut végig az *áz-ok* és az *óriások*, illetve a jó és a rossz istenének: Odin-nak és Loki-nak örökös, a világ megszűnéséig tartó harca.

Szibériai *törököknél*, fekete-erdői tatároknál, mongoloknál, altai tatároknál, délszibériai altájiaknál, az irkucki buréteknél (karakirgizeknél), szamojédoknál, csuvasoknál állandóan szerepel az Isten és Ördög ellentéte (Dähnhardt: *Natursagen* I. 10. 102. 104. 105. 106. — Mészáros Gy. A csuvas ősvallás emlékei. Budapest, 1909. 14.)

²⁵ Az afrikai nomád gallák meggyilkolnak minden idegent, akit az úton találnak; a *wollo* gallák az idegen meggyilkolásában csupán akkor tesznek kivételt, ha az főnökeik, vagy a legfőbb főnök kégyence, vendége. (A. H. Post: *Afrikanische Jurisprudenz*. Oldenburg und Leipzig, 1887. S. 176.)

²⁶ A nomád társadalmak leírására nézve l. W. Radloff munkáit és A. Brehm idézett munkáját; a tipikus vonásokra nézve pedig W. Schmidt és W. Koppers nagy összefoglaló munkájában (*Völker und Kulturen*. Erster Teil: *Gesellschaft und Wirtschaft*) a „der Vaterrechtlich-großfamilie Kulturkreis“ 194—222. részét.

²⁷ Így *Tiele*: „az egyiptomi vallás, valamint általában az egész egyiptomi kultúra heterogen elemeit az egyiptomi faj eredetében látja történetileg megokolva... Mintha sikerült volna az Ázsiából eredő népnek a maga uralmát a különböző vidékeken nemcsak megerősíteni, hanem államot is sikerült alapítani“. (Mahler E. *Az ókori Egyiptom*. Budapest 1909. 133. Tiele C. P. „Geschichte der Religion im Altertum“ című munkája után.) Már *Brugsch* szerint is „bizonyosnak tekinthetjük, hogy az ó-egyiptomi nép bölcsőjét az ázsiai földrész belsejében kell keresnünk“ (Mahler i. m. 59. H. Brugsch „Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen“ és „Die Aegyptologie“ című munkái után). *Lepsius* és *de Rouge* szerint is az egyiptomiak „a kaukázusi fajhoz tartoznak, hazájukat eszerint nem Afrikában, hanem Ázsiában kell keresnünk, ahonnan bizonytalán még ősidőkben a suez-i földszoros keskeny hídján át vándoroltak be a Nilus termékeny völgyébe“. (Mahler i. m. 58. R. Lepsius és I. de Rouge munkái után). *Dümichen* is azon elmélet híve, hogy „az egyiptomiak Ázsiából jöttek Afrikába. De nem a suez-i földszorason..., hanem délre... a Bab el Mandeb tengerszorason át“. (Mahler i. m. 60. J. Dümichen „Geschichte des alten Aegyptens“ című munkája után). Nem csupán a történetírók nyilatkoznak így, hanem *Hommel*, a híres nyelvtudós is lényegében hasonló nézetet hangoztat: „az egyiptomiak egész kultúrája Babilóniára utal... az egyiptomiak őshazáját Ázsiában kell keresni... ezen régi kultúrnépek bevándorlása a Nilus völgyébe Babilónia *határáról* (tán éppen Kelet-Arábiából) indult ki. Az átkelés helye természetesen a Báb-

el-Mandeb tengerszoros" (Mahler i. m. 60–61. Fr. Hommel „Transactions of the 9th international Congress of orientalisks" című munkája után).

²⁸ „A héliopoliszi-thebai tan szerint, mint az reánk az emléken megmaradt, a fény istene, *Râ*, volt az első fáraó, mely uralomra jutott. *Râ* utódjának a levegő istenét, *Su*-t említik, ki után a föld istene *Keb* lépett a trónra. Ezt követte *Ozirisz*, kinek meggyilkoltatása után felesége és »testvére« *Izisz* egy törvény által lett királynak elismerve. Ő utána a testvérgyilkos *Szét* lépett a fáraók trónjára, míg nem *Hórusz*, *Ozirisz* fia, utóbbit legyőzte és trónjától megfosztotta" (Mahler i. m. 138. H. Brugsch: „Religion und Mythologie der alten Aegypter" című munkája után).

²⁹ Így isteni testvérpárok: *Szét* nővére és felesége *Nefthisz*; *Su* nővére és felesége *Tefnut*; — A görögöknél: *Uranos* és *Gaea*, *Kronos* és *Rea*, *Zeus* és *Hera*.

Théában *Ankor-Su* kettős férfi személy; Heliopolisban *Su-Tefnut* egy személyben férfi és nő; *Anum* és *Anumet*. (Maspero—Fogarassy: A keleti ókori népek története. 26. — K. Sethe. Von Zahlen und Zahlworten bei den alten Ägypten. Strassburg, 1916. 33.).

³⁰ „Így keletkezett az egyiptomiak híres állat-tisztelete, amelyben bizonyos állatokat valamely isten külön sajátosságának, vagy maga az isten megtestesülésének tekintettek. Memfisben a bikát imádták, melynek Hapi (görögül Apisz) volt a neve. Az elefantinei Khnum és a thébai Amon istenek erős kosok alakjában jelentek meg; a denderai Háthor tehén képében lett ábrázolva" (Mahler i. m. 139.).

³¹ „Az északi állam fejedelmének *Báti* volt a címe és fejdíszül egy sajátos vörös főkötő felét viselt, Alsó-Egyiptom »vörös koronájá«-t... A déli birodalom, azaz Felső-Egyiptom királyának címe »Szúten« és fején fehér sisakot viselt, Felső-Egyiptom »fehér koronájá«-t". (Mahler i. m. 85.).

³² „De ezen egyesülés nem volt olyannemű, hogy a két birodalom teljesen egybeolvadt volna; hanem inkább olyan *perszonál-unio* jellegű volt és a két birodalom kormányzata ezután is egymástól külön volt választva." (Mahler i. m. 85.).

³³ Babyloniában a két legfőbb heros: *Gülgamos* és *Eabani*, a félig emberformájú szörny, hű barátok és minden viszályban segítik egymást. (V. ö. Mahler E. Babylonia és Assyria. Budapest 1906. 271–274.).

A zsidóknál az Ótestamentum tele van kettőségekkel: Ádámnak 2 fia; a juhásztor *Ábel* és a földművelő *Kain*. Ábrahámnak 2 fia: *Izsák* és *Izmael*. *Moáb* és *Ammon*, a moábiták és ammoniták ősatyjai Lót két lányától származnak. Izsáknak 2 fia *Ézsau* és *Jákob* ikertestvérek, amaz az edomiták, emez az izraeliták ősatyja. A zsidókat Egyiptomból *Mózes* és testvére *Aron* vezetik ki. Lót előtt 2 angyal jelenik meg. Jákob Lában 2 leányát *Leát* és *Rákhelt* vészi feleségül. (M. I. K. XXIX. R.) Jákob 2 seregbe szakasztja népét, juhait és barmait. (M. I. K. XXXV. R.). A fáraó 2 feleségének 2 szolgálóleánya van (M. I. K. XXXV. R.). A fáraó 2 álmodást lát. (M. I. K. XLI. R.) 2 gerlicét vagy 2 galambfiút kell a bűnért áldozni; (M. III. K. V. R.) A ház megtisztítására 2 malacot áldoznak. (M. III. K. XIV. R.) 2 kőoszlop állítatik áldás és átokra.

(M. V. K. XXVII. R.) Jozsué 2 kémet küld Jerikého. (Jos. II. K. II. R.) Jeroboám 2 aranybornyúképet imádtat. (Kir. I. K. XII. R.) Illés 2 tulkot rendel áldozatul. (Kir. I. K. XVIII. R.) Asvérus királynak 2 hopmestere van. (Eszter. II. K.) Salamon templomában 2 kerubim, 2 fenyőajtó, mindkét ajtón 2—2 forgóajtó van. (Kron. II. K. III. R. Kir. I. K. VI. r.)

³⁴ Észak-Amerikában a 4-es az ethnos fő száma. A dakotáknál a varázsló 4-szer születik újra (J. O. Dorsey: A Study of Siouan Cults (Bureau of Ethnology XI. Report 1894. 456). A sioux mandanoknál az okipa ünnep 4 napig tart; 4 ember készíti elő a bűvös kunyhót. A kunyhó előtt 4 teknősbéka alakú vizes tömlő a 4 világtáj szimbóluma. A kunyhóban 4 bölénykoponya és 4 emberi koponya látható. A szertartást 4 pár táncolja. Áldozatot is 4-et mutatnak be (U. o. 513). Omaháknál a 4 szélnek, a földnek és az égnek mutatnak be füstáldozatot (U. o. 375). 4 napos ünnepeik vannak a chippewáknak, a dakotáknak és a creek-nek (D. G. Brinton i. m. 88. 89.). Algonkinok, dakoták és shoswapok mondáiban 4 a kultúrherosok száma (U. o. 94.). A creek-nél a világ 4 tájékaról jön a 4 kultúrheros. Egy mondájuk szerint 4 nőtől erednek a creek és eredetileg 4 klanra oszlottak. A navajok mondája szerint az első embert üdvözli a 4 világtáj szellem (U. o. 95, 96.). Egy másik mondájukban egy madár a prairie-farkasnak 4-szer ragadja ki szemeit (Eisenstädter i. m. 139.).

³⁵ A *vogul-osztjakok*, úgy látszik inkább az időben, nem pedig a téri viszonylatokban érzik magukat otthon, erre mutat, hogy a 2-es számviszonyokat alkalmazzák ugyan, de már a 4-es, vagy a 8-as irányában való térfelosztásokat jóval kevésbé. A vogul-osztják énekekben, hősi regékben, mesékben a 3-as birodalmán kívül, — amely számot nemcsak az idő, a változás megjelölésére, hanem a téri viszonylatokra is alkalmazzák, sőt a 2×3 és a 3×3 felé is találunk próbálkozásokat — ellentétekben való gondolkodásra mutató továbbfejlődést azonban alig találunk, bár a 10-es, 20-as, 40-es számrendszerek irányában a diszjunktív gondolkodás sorra kifejlődik. A rengeteg *hármassal*, az elég gyakori kettőzéssel szemben a vogul-osztják társadalmi szokásokban igen ritkán találjuk a 4-es és a 8-as alkalmazását. Ilyenek mégis a következők: „kishegyű acélkardját 4 darabra töri széjjel” (Munkácsi B.: V. N. Gy. I. 124.) „a ház 4 sarkát kérdelem meg” (V. N. Gy. II K. Harmadik füzet). A nyugatvidéki osztjakoknál „a hátsó lábain megkötözött rént négy ember négy oldalról döfte át hegyes fakaróval” (V. N. Gy. II K. Második füzet 0452). Pallas szerint a halott 3 legkedvesebb rénszarvasát 4 ember halálra bökdösi (V. N. Gy. I K. Kieg. füzet. CXC VII). Paräparsez uralinnyi fejedelem holló, nyúl, egér, csuka képére változhatott (V. N. Gy. I K. Kieg. füzet. CCIX.). Medve leterítésekor „az állat fejének áldozatkép való felkiáltása” nőstény medvéénél 4 ízben történik meg (V. N. Gy. I K. Kieg. füzet. CCCLXXXVII.). A *8-assal kapcsolatosak* a következők: „8 ház nagyságú szentséges kővé ülededik” (V. N. Gy. II K. Harmadik füzet. 0665.); „8 gerendás ház” (U. o. 500); „8 ágú szarúnyil” (U. o. 640); „Világügyelő férfi lovának 7 összetört szárnya helyett a kovács 8 szárnyat készít (U. o. 023.).

³⁶ Valószínűleg mongol uralom alatt fejlődik ki a khinaiaknál a 2-es számrendszer a 10-es mellett (Leibniz). „Nem-

csak Kinában van meg a négy égtáj s a vele összekötött színek és elemek imádása, hanem a nomádoknál is. Egy régi utazó p. o. megfigyelte a déloroszországi tatároknál, hogy miképen hajlonganak a négy világtáj felé a tűz, levegő, víz s a halott ősök tiszteletére reggelenként: ugyanezt halljuk a mongolokról is. A szojotok főistenukhöz is a négy égtáj felé hajlongva könyörögnek; s még az arktikus népek is tudnak jó és rossz égtájokról. — „...az ázsiai hunok híres királya Mo-tun egy hadjáratáról azt halljuk, hogy a nyugati oldalon (tehát a főégtájon) csak fehér lovakkal támad, keleten kék (azaz szürke) lovakkal, északon feketékkel, délen vörös lovakkal“ (Alföldi A. i. m. 38.). — „A besenyőknek 8 törzse volt s minden törzsnév elé egy lószin nevet tettek“. (Németh Gy. i. m. 34. V. ö. B. sz. Konstantin De adm. imp. 37 f. MHK 116.). Konstantinos Porphyrogenetos szerint a magyaroknak is 8 törzsük volt (De adm. imp. MHK 124—125.). A török népek hagyományai szerint, amelyek keleti historiai munkákban találhatók (ezek idézve Vámbéri A. „A törökfaj“ c. munkája 12. l. jegyzetében), Jáfetnek 8 gyermeke van, ezek egyikének, *Türk*-nek 4 fia: *Tütek*, *Hakal*, *Barnadsar* és *Imlak*. „Tüteknek egyik unokájától származtak a *Tatar* és *Mogul* nevű ikertestvérek“ (Vámbéri i. m. 1—3.).

³⁷ A görögöknél 4 világtáj volt. A szelek száma 4: Euros, Notos, Zephyros, Boreas, Athenben egy 8-szegletű torony volt tiszteletükre szentelve, minden szegletével más-más széliránynak fordulva. Az alvilági folyók száma 4: Styx, Kokytos, Acheron, Phlegeton; a megszemélyesített Styxnek szintén 4 ivadéka: Zelos, Niké, Kratos, Bié; Platon szerint 4 az alvilági bírák száma: Minos, Rhadamantys, Aeacus, Triptolemus (Platon. Gorgias p. 524.). 4 görög törzs volt: Aiolos, Doros, Ion, Achaios, Hellenos fiai és unokái után nevezve. Japetos titánnak 4 fia: Menoitios, Atlas, Prometheus, Epimetheus; Lédának 4 gyermeke: Kastor, Polydeukes, Hélena, Klytemnestra, közülük 2 (Polydeukes és Hélena) isteni, 2 emberi származású; Erechtheusnak 4 leánya: Procris, Creusa, Chthonia, Orythia; Oedipusnak és Jocastenak szintén 4 gyermeke, 2 fiú és 2 leány: Polyneukes, Eteokles, Antigone, Ismene; Belosnak és Anchirhoenek szintén 4: Aegyptos, Danaos, Kepheus, Phineus; Athén ős királyának, Kekropsnak szintén 4 gyermeke. Athén eredetileg 4 phylére oszlott. Az Iliásban az epeiosoknak 4 vezére van (II. é.). Az emberiség 4 korszaka: arany, ezüst, vas és rézkorszak (Hesiodos.). Delphiben 8 évenként nagy ünnep volt Apolló tiszteletére (v. ö. a görög időszámítás 8 éves ciklusával.). Kadmos 8 évig volt kénytelen Aresnek szolgálni.

³⁸ A skandináv mondakörben a világ 4 táját 4 törpe őrzi: Austri, Westri, Nordri és Ostri. A germánoknál 4-es vérdíjrendszer volt. (Hóman B. Magyar pénztörténet 161. l.)

³⁹ S: Feist: Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen, Berlin. 1913. 147.: „der Reichtum sesshafter wie nomadischer Völker bestand in alter Zeit im wesentlichen in ihren Viehherden“. V. ö. O. Schrader: Reallexikon der Indogermanischen Altertumskund. Stuttgart 1906. 708: „der Schafzucht für die ältesten Zeiten eine grössere Bedeutung als der Rindviehzucht eingerechnet werden muss“. U. ö. 878: „die älteste erreichbare Wohnsitte der Indogermanen an der Grenze Asiens und Europas, in dem Steppengebiet des südlichen Russland zu suchen seien“.

⁴⁰ A kaliforniai indiánok 'számrendszereinek alapja a 4 ujj; 8 és 16 után új számsor következik (Dixon and Kroeber: Numeral Systems of California, American Anthropologist (N. S.), Bd. IX Nr. 4, 1907, 685. — Eisenstädter i. m. 172.).

⁴¹ Orbán G. A finnugor nyelvek számnevei. Pozsony 1932. 14. „Az indogermánoknál a tízes számrendszer használata igen régi, de bizonyos, hogy nem ez volt az első számrendszerük. A m. 8 ~ szkr. *ashtëāu*, *ashtë*, toch A. *okāt*, B. *okt*, gör. *ὀκτώ* lat. *octo*, gót *ahhtān* ~ 'két négy.' Tehát az ősrégi időkben az idg. nemzeteknek csak a számsor első négy tagjára volt külön szavuk; mikor a művelődésben előbbre haladtak és a számsor magasabb értékű jegyeivel is számoltak, a '8' fogalmát a 'két négy' kifejezéssel jelölték, ami annak a bizonyossága, hogy számrendszerük akkor még a négyes volt. Hogy az ősi időkben az idg.-ok az évek számításában a 'négy' értékének határán túl nem mentek, a *bimus*, *trimus*, *quadrimus* latin szók is bizonyítják. Az idg. nyelvekben az alapszámnevek közül rendszeren csak az első négy ragozható (gör. *τέτταρες* szkr. *catvārah*), ötnél kezdődnek az indeclinábilák. Mikor az idg.-ok szellemi életük fejlődése folytán új számfogalommal, a '9'-cel is megismerkedtek, új-nak nevezték el ezt a számot (szkr. *návā*-, lat. *novus*, gót *niujis* 'új'; toch A. B. *ñu* 'új' és 'kilenc'.“ (V. ö. Schrader, Reall. der idg. Alt-kunde, Berlin-Leipzig, 1929. 671.)

⁴² Az *indek* társadalmi berendezkedésére nézve különösen jellegzetes a papok, vitézek, földművelők, kereskedők 4 kasztja. Az ind világnézet szerint a földnek 4 sarka van (Sakuntala. Ford. Fiók K. Budapest 1887. 234). Bráhmának 4 arca a 4 világtáj felé tekint (Szász K. A világirodalom nagy eposzai. Budapest. 1881. I. 62.). A 4 főbűn a Védák szerint: esdőt elnyomni, nőt ölni, brahmint kirabolni és barátot elárulni (U. o. 135.).

⁴³ Gyakori parancsai az egyiptomi varázslati szokásoknak, az istentiszteletnek és a halottkultusznak, hogy 4-szer kell a templomban körülmenni, 4-szer kell istent dicsőíteni. (K. Sethe i. m. 32). Rendkívül gyakran emlékeznek meg a holtak 4 istenéről (U. o. 31.); egyik isteni lényük 4 istennő dajkától szopik (U. o.). Egy ördögűzésben a szavakat 4-szer kell ismételni (Maspero-Fogarassi i. m. 77).

⁴⁴ 4 világtájat, 4 szelet, 4 emberrasszot, illetve 4 Egyiptomot környező barbár törzset különböztettek meg (K. Sethe i. m. 31).

⁴⁵ „a 4-es szám a 8-assal szokott előfordulni, így pl. »8 éjjel és 4 nap«; „a híres 8 isten nem más, mint 4 pár férfi és asszony“ „a 4-es számmal függ össze a 16-os szám is; 16-szor kell egy vallásos litániát elmondani. A Nilus 16 fordulója is valószínűleg a 16-os szám szentségével van összefüggésben“ (K. Sethe i. m. 33).

⁴⁶ L. Frobenius: Schicksalskunde im Sinne des Kulturwerdens. Leipzig 1932.

⁴⁷ V. ö. Frobenius i. m. 118.: „Der ursprüngliche Sinn der 4 ist am bedeutungsvollsten in der vier Kardinalpunkten, den Himmelsrichtungen. Von Peru bis nach Nordmexiko sind ursprünglich Staaten mit 4 Provinzen und Städte mit 4 Toren angelegt gewesen. Ebenso anscheinend in Altchina wie in Altindien, in Westasien, in der etruskischen Kultur. Die Stadtanlage mit 4 Toren zog mit der syrtischen Kultur vom Mittelmeer aus in den Sudan ein; die Gliederung der Staaten in 4 Provinzen und 4 Erzbeamte in Aqueatorialafrika durch beide Einfallporten.

Und ebenso sind häufig geordnet die Kirchhöfe und die Grabanlagen, die Gärten und die Tempel. Das alles aber entspringt den Vorstellungen vom Bau der Welt oder der Ausdehnung, resp. der Anlage der Erde“.

⁴⁸ Ezt látjuk még a babyloniaiak fejlett időszámításában is, valamint azt, hogy az ember a Hold pályájának futását figyelvén, elég önkényesen vesz fel 27, 28, 29, vagy 30 napos holdhónapot.

⁴⁹ Az Odysseia X. énekének következő helye: „Hű feleim! Se Kelet, Se Nyugat nincs tudva előttünk; Nem tudjuk, mely irányban pirul a biborszínű Hajnal s merre bukik le a Nap“ — elárulja, hogy a téri tájékozódás eredetileg csupán 2 pontot vett fel. A tér eredeti 2 felé osztására mutat az Odysseia I. énekének következő helye is: „Most oda volt Posidón nagy messze az Aithiopoknál; Ők a világ végén két nagy nemzetre oszolnak. Egyik fél nyugaton lakozik, másik keleten él“ — ez nem csupán azt mutatja, hogy a térszemlélet eredetileg 2 osztatú volt, hanem azt is, hogy az időszemléletről, a Nap (vagy akár a Hold) pályájának megfigyeléséből eredt.

⁵⁰ Így egyes újguineai pápua nyelvekben; ezek 5-ig, 6-ig, 8-ig, vagy 10-ig számlálnak, ezentúl pedig már részben szorzással fejezik ki a számokat: $6 = 2 \times 3$, $7 = 2 \times 3 + 1$, $8 = 2 \times 4$ (Eisenstädter i. m. 170, 171.). A Marsall szigeteken (Mikronesia) $8 = 10 - 2$. (Hertheim: Beiträge zur Sprache der Marshall-Inseln. Leipzig 1880, 24.)

⁵¹ 5-ös számrendszerük van: a *malájoknak* (A. F. Pott: Die Sprachverschiedenheit in Europa. Halle, 1868, 47), a *korjácoknak*, *kamacsoknak*, *csukcsoknak*, *kamsadálóknak* (J. Eisenstädter i. m. 187—188). Az újguineai jabim nyelvben az 5-ös és a „kéz“ ugyanazon szóval fejeztetik ki. (U. o. 178.)

A 10-es igen sok népnél = két kéz, vagy pedig egy fél ember, a 15 = egy láb, vagyis a kezek és az egyik láb, míg a 20 = egy egész ember (U. o. 170.). A számok 6-tól—9-ig, 11-től—14-ig, 16-től—19-ig mindig az alapot képező tagokhoz igazodnak. Így pl. a Kor-dillerákban a *zamukáknál* és a *muyskáknál* 11 = lábon egy, 12 = lábon kettő (U. o. 176.). Hasonlóképp áll a dolog Afrikában. Ha a *zuluk* az ujjaikon számolnak, a balkéz kisujján kezdik, ha az 5-höz érnek, azt mondják „a kéz készen van“, 6 = vedd a hüvelyket (a jobb kézen) és így tovább. (U. o. 180.) Egyszóval az 5-ös számrendszer 5-ig sajátos kifejezésekkel megy, $6 = 5 + 1$, $7 = 5 + 2$, $8 = 5 + 3$, $9 = 5 + 4$. Az 5-ös, 10-es és 20-as számrendszer egymásból való fejlődését mutatja az Orinoco melletti *tamanakok* számolási módja. Ők 4-ig sajátos szavakkal számlálnak, 5 = egy egész kéz, 6 = egy a másikon, 11 = egy a lábon, 15 = egy egész láb, 16 = egy a másik lábon, 20 = egy egész indián, 21 = egy a kezén a másik indiánnak, 40 = 2 indián, 60 = 3 indián, 80 = 4 indián, 100 = 5 indián (E. B. Tylor: Die Anfänge der Kultur. Leipzig 1873, 245.).

A *rómaiaknál* (az etruskoknál és sabellieknél is) „a három legrégebb s nélkülözhetetlen szám az 1, 5, 10 számára három jegyet találunk: az „I“, az „V“ vagy „Λ“ és a „X“ nyilván megannyi utánzása a kinyújtott ujjnak, a nyílt és a kettős kéznek“ (F. Mommsen: A rómaiak története. Budapest. I. 273.).

10-es számrendszerük volt a *vogul-osztjácoknak* s az ázsiai *török* népeknek is.

A 20-as számrendszer használatban volt az indogermánok közül a régi *keltáknál*, akiknél $40 = 2 \times 20$, $60 = 3 \times 20$, $80 = 4 \times 20$, amit ma is megtalálunk a *franciák-nál*, a *dánok-nál*, az *albánok-nál* (O. Schrader: Realexikon der indogermanischen Altertumskund. Strassburg 1906. 968). 20-as számrendszerük van a *grönlandiak-nak*, akik az 53-at így fejezik ki „a 3-ik emberen az első lábon 3“, amivel tulajdonképp így számolnak: $2 \times 20 + 13$ vagy akár $40 + 13$. Az északamerikai *arikarák-nál* a számjegyek 20-ig úgy mennek, mint a mi decimális rendszerünkben, $21 = 20 + 1$, $22 = 20 + 2$, $31 = 20 + 11$, $32 = 20 + 12$, $40 = 2 \times 20$, $50 = 2 \times 20 + 10$; $60 = 3 \times 20$, $200 = 10 \times 20$ (J. Eisenstädter i. m. 190. V. ö. A. F. Pott i. m. 59–62). Az *asztékok-nak* és a *máják-nak* is 20-as számrendszerük volt és pedig a máják 20-ig a számokat 5-ös és 10-es rendszerben rendezték, de 20-on túl így számláltak: $30 = 1 \times 20 + 10$, $31 = 1 \times 20 + 11$. Ugyancsak 20-as számrendszerük van a *pawneek-nek*, a *tlingitek-nek* és *tsimsiánok-nak*, valamint a délamerikai *chibcha* és *karaib* törzseknek. (E. Fettweis i. m. 50. és J. Eisenstädter i. m. 13.).

A 20-as számrendszer uralkodik Afrikában a *bantúk-nál*, különösen északnyugaton, továbbá Közép- és Nyugat-Szudánban. „Das Vigesimalssystem ist augenscheinlich bantu-melanesisch“ (F. Graebner: Das Weltbild Primitiven, München 1924. 1117). „Das Fünf-Zwanziger-System war in alter Zeit das herrschende System der Bantuvölker“ (E. Fettweis i. m. 50). Polineziában is előfordul, így Nukahiva szigetén; a *kaukázusi hegyi népeknél*; Ázsiában a tibet-birmai nyelvcsaládban, így Kambodsa egyes helyein, sok szibériai törzsnél pl. a *csukcsok-nál*, a *kamcsadálók-nál* s az *ainok-nál* is. (Eisenstädter i. m. 190–197. — Fettweis i. m. 50–51.).

A 40-es számrendszerre példa: A Hawai szigeteken a 10-es rendszer uralkodik, de ez a 40-es perioduson épül föl, pl. $76 = 40 + 20 + 10 + 6$. Így számlálnak 400-ig (Eisenstädter i. m. 197).

⁵² A régi egyiptomiaknál gyakran szerepel a 10-es szám, mint a *sokaság*, a nagyság kifejezése: a király fia a mesében 10 napi gondolkodási időt kér (K. Sethe i. m. 39). Anubis istennek 10 kutyája van (U. o.). Az előkelők *címeiben* is gyakran szerepel a 10-es (U. o. 38). Hasonló szerepe van a 20-as számnak, amikor a mesében a királyt 20 asszony mulattatja; egy varázseszköznek 20 napig kell állni, amíg használatba vehető (U. o. 39). Az új á pist 40 napig tartották a templomban.

A zsidók ótestamentumi kultúrájában nyoma van annak, hogy fokról-fokra átmentek az 5-ös, 10-es, 20-as, sőt 40-es számrendszereken és a számok megfelelő tisztelésén. A 12 nemzetség előkelőinek egyenként felsorolt áldozatai 2 ökör, 5 kos, 5 kecske, 5 drb. esztendőös bárány (M. IV. K. VII. R.); Dán nemzetsége 5 kémét küld ki (Birák. XVIII. R.); Abigailnak 5 kísérő leánya (Sám. I. K. XXV. R.); a filiszteusoknak 5 fejedelme (Birák. III. R.); Elizeusnak 5 jeles csodatétele (Kir. II. K. IV. R.); Salamon templomában a legszentebb hely előtt jobb- és balfelől 5–5 gyertyatartó választott aranyból; ugyanott 10 rézüst 10 lábakkal és pedig 5 a Ház jobb- és 5 a balfelén (Kir. I. K. VII. R.), továbbá 10 asztal, 5 jobb- és 5 balkéz felől (Kron. II. K. IV. R.); 10 parancsolat adatik a zsidóknak (M. II. K. XX. R.); Ábrahám Istennek mindenekből 10-edet ad (M. I. K. XIV. R.); Ábrahám szolgája 10 tevét vesz urának te-

véi közül (M. I. K. XIV. R.); A fattyak, az ammoniták és a moabiták 10-ed ízig ne menjenek be az Úr gyülekezetibe (M. V. K. XXIII. R.); Boáz 10 vént hív tanuságul (Ruth IV. K.); Dávid 10 ifjakat küld Nábálhoz (Sám. I. K. XXV. R.); Dávid királynak 10 ágyasa van (Sám. II. K. XV. R.). Jeruzsálem újból való felépítésénél minden 10 emberből egyet visznek lakóul (Nehém. X. R.); Jákob 20 évig szolgál Lábánnak (M. I. K. XXXI. R.); Józsefet testvérei 20 ezüstpénzen adják el (M. I. XXXVII. R.); Kánaán királya 20 esztendeig elnyomja a zsidókat (Bir. IV. R.); Sámson 20 évig bírása a filiszteusoknak (Bir. XV. R.); 20 árpakenyeret hoznak az Isten emberének, Elizeusnak (Kir. II. K. IV. R.); az özönvíz 40 nap és 40 éjjel tart (M. I. K. VII. R.); Izsák 40 éves korában vesz feleséget (M. I. K. XXV. R.); Ézsau szintén (M. I. K. XXVI. R.); József a holt Jákobot 40 napig drága kenetekkel keneti (M. I. K. L. R.). A zsidók 40 évig esznek mannat a pusztában (M. II. K. XVI. R.); Mózes 40 nap és 40 éjjel van a Sinai hegyen (M. I. K. XXV. R. — M. V. K. IX. R.); a zsidók 40 évig bujdokolnak a pusztában (M. IV. K. XIV. R.); a kémek Kánaán földjének kémleléséből 40-ik nap térnek meg (M. IV. K. XIII. R.); az Úr a Horeb hegyén 40 nap és 40 éjjel való böjtölés után adja Mózesnek a két kőtáblát (M. V. K. X. R.); a bűnösökön 40 üttessék (M. V. K. XXV. R.); Othniel, Deborah, Gedeon és Éli bírák, Dávid és Salamon királyok 40 évig uralkodnak (Bírák III, V, VIII. R. Sám. I. K. IV. R.; II. K. V. R. és Kir. I. K. XI. R.); az Úr a zsidókat 40 esztendőre adja a filiszteusok kezébe. (Mahler E. Naptári és vallástörténeti tanulmányok. Ethn. XVIII. 1907. 38).

A görögöknél: Uranosnak és Gaeának 10 gyermeke van; Zeus avval fenyegeti az isteneket, hogy villámütötte sebök 10 évig sem fog begyógyulni; a titánok harca 10 évig tart; a trójai háború ugyancsak 10 évig; Agamemnon 10 talanton aranyat ad váltságul; Demeternek a tisztelőtetre szeptemberben 10 napig tartó nagy misztérium van; az Iliasban ilyen kitéltet találunk: „volna bár 10 nyelvem, volna bár 10 ajkam”. *Athénben* Klisthenes idejétől kezdve 10 phile (törzs) van. Igen gyakran 10 a tisztviselők száma, így mindenekelőtt a 10 strategos, azután a 10 astronomos, 10 agronomos (5 Athén és 5 Piraeus számára), 10 athlotae: a versenyjátékok díjainak kitűzői, 10 a fiatalok felügyelője, 10 kincstárőr, 10 számvevő. (Fustel de Coulanges: Az ó-kori község. Budapest 1883. 498.). A három főhivatal — a királyé, a 9 archoné és a polymarchosé — kezdetben 10—10 évig tartott. A 20-asra is sok példát találunk az *Iliasban*: Chryseist 20 révésszel bíró gálya viszi Agamemnonhoz; Oineus Bellephontest 20 napig marasztja vendégül; Agamemnon Achillesnek Briseisért többek közt 20 ragyogó üstöt ad váltságul s megígéri, hogy Trója elestekor a legszebb 20 trójai hölgy közül választhat; Agamemnon pajzsán 20 csik tarkállik szürke ölből; Idomeneus sátrában 20 dárda van a falhoz támasztva; a haldokló Patroklos mondja Hektornak, hogy 20-annyi magafajtáját is leverte volna dárdája, ha Leto fia nem segíti; Euphorbos, Patroklos első megsebzője aznap 20 daliát ver le szekéréről; Hephaistos 20 tripost készít s műhelyében a kohóba 20 fűvő fűj; Achilles a haldokló Hektor szavaira mondja, hogy 10-szer, sőt 20-szor annyi aranyért se adná ki testét. Az *Iliasban* ilyen kitéltet is találunk: „adna 10szer annyit, adna 20szor annyit.... Agamemnon iránt szívem mégse lágyul”.

Az *Odysseia*-ban, ahol az ősi pásztorkodást más foglalkozások (földművelés, kereskedelem) keresztezik, többnyire a 20-as jelenti a sok-at: Odysseus bujdosása 20 (10 + 10) évig tart; Laertes Odysseus dajkájáért Eurykleiáért 20 tulkot fizet; Telemachos 20 társával hajózik el; 20 evezőjű hajó a legnagyobb; Odysseus Paros szigetén 20 hosszú napig marad; Aigisthos 20 daliát küld Agamemnon ki-kémlelésére; a kérők Telemachos elvesztésére szintén 20 daliát küldenek; Odysseus 20-ad napra ér a phaeakok szigetére; Kalypso 20 szálfát dönt le; Odysseus a bort 20 annyi vízzel keveri; Penelope 20 lúddal álmodik; Eurymachos 20—20 ökröt ígér váltságul; az argonauta Cepheusnak a monda szerint 20 fia van. De találunk példát az *Iliás*-ban a 40-es, sőt a 80-as számra is: 40 hajója van a phokisiaknak, a dulichionbelieknek, a lokroknak, az euboiaiaknak, a philakosiaknak, az ormenionbelieknek, az aitoliaknak; Polypoites és Leonteus 40 hajót vezérelnek, úgyszintén Prothos, a magnesok vezére is; az elisiek 4 vezére 4×10 hajót vezérel; Diomedes az argosiak 80 hajója felett vezérel; a krétaiak is 80 hajóval vesznek részt a trójai harcban. A görög monda szerint Epimenides krétai jós álma 40 évig tart.

A rómaiaknál, a pontifexek száma az ősi 5, de az uralkodó tízes rendszer révén más számviszonyok megkettőződnek s az 5-öst a 10-es váltja fel: „elég a tanuk, kezesek, előljárók szokásos 10-es számára, a vidéknek 10 curiára való osztására s általában a végigmenő decuriákra, a limitáció-ra, az áldozati és földművelési tizedre, a megtizedelésre s a Decimus előnévre gondolnunk“ (Mommsen i. m. I 273.). A hadvezér a szerzett zsákmány tizedét, a kereskedő a nyert haszonnak tizedét mutatta be Herculesnek (U. o. I. 239.). Sulla a quaestorok számát 20-ra, Caesar 40-re emelte föl.

Az ázsiai török népeknek 10-es számrendszerük volt s az 5-ös is rendkívül tisztelt náluk. A *jakutok* mondája szerint 5 törzsről Jellemzően 5 fiától származott (Vámbéri i. m. 181.). Török népeknél általánosan előírt az 5-szöri mosakodás és imádkozás, de már Vámbéri írja, hogy a *kirgizeknél* az 5-szöri mosakodást és imádkozást csak az öregek végzik (Vámbéri i. m. 365.). *Csuvasoknál* áldozatkor 5 öregember szerepel (Mészáros Gy. i. m. 133.). A daemon 5 halmon képzelte (Vámbéri i. m. 575.). Más török népeknél is kedvelt szám az 5-ös, például a Kaukázusban egy hegy neve Bisdag = „5 hegy“; egy mező neve Erzerum környékén Bizova = 5 síkság; gyakran előforduló helynév Ázsiában az „5 forrás“. (Vámbéri i. m. 575.). A török népek az idők folyamán szintén átmentek a 10-es, 20-as, 40-es számrendszerek és számképzetek fokozatain. Hogy azonban náluk az 5-ös számrendszer volt az első határ, erre fényt vet az, hogy az ember teremtéséről szóló altáji mondában az Ördög (Erlík) a teremteskor 5 hold földet kér, de Isten még ennyit sem ad. A *10-esre és 20-asra* példák: *jakutoknál* a kalim 10 ménből, 10 kancából csikóstul, 10 erős ökrökből, 10 jó tehénből áll, ehhez járul még 20 híztott ökör és tehén húsa. (Vámbéri i. m. 195.). *Özbegeknél* a vőlegény és a menyasszony a menyegző első napját 10 barát és 10 barátnő társágában a szabadban töltik. (U. o. 445.). A *40-esre* példák: *Kirgizeknél* a gyerekekről 40 nap múlva húzzák le a születéskor kapott inget (u. o. 260.); a kazak-kirgizek szerint a kara-kirgizek 40 lánytól és egy kutyától erednek (U. o. 317—318.). *Özbegeknél* a gyermeket a 40-ik

nap veszik ki a pólyából (U. o. 446.). *Keleti turkesztánoknál* a gyermeknek a 40-ik napon adnak nevet (U. o. 410.). *Csuvasoknál* a halotti tor a 40-ik napon van, addig a rokonoknak minden mulatságtól tartózkodniok kell (U. o. 580.). *Oszmán törököknél*, ha egy asszony gyereket szeretne, 40 napon át kell rózsát szednie (Mészáros Gy. Az oszmán török nép babonái Ethn. 1906. 32). A perik (tündérek) 3-an, 7-en, vagy 40-en vannak. (U. o. 21). Török népmesékben igen gyakoriak az ilyen kitételek: 40 napi, 40 éji lakodalom, 40 mázsa hús, 40 hordó víz, 40 királyfi, 40 leánytestvér (Kunos I. Török népmesék Budapest. 1889.)

A finnugor népek közül a *Vogul-osztjások*, akiknek 10-es számrendszerük van s 1000-ig számolnak, szintén átmehettek azon a stádiumon, amelyben az 5-ös, 10-es, 20-as számok jelentették a sok-at. Ősi énekeikben a következő kitételek fordulnak elő: „5 gerenda magasságú öreg“, „5 kiáltást kiáltottak fel“, „5 ideje múltig“, „5 úrgazda“, „hófehér 5 rénökör“, „5 egész kötés készítettett“, „csalán 5 egész csomójával készítettett“, „5 nyírfa teljes egészében készítettett“, „5 páncélos testű 5 férfi“, „5 rovásfájú násznép“. 5 bálványsszellem jelenik meg egy rontásban. A 10-es számrendszer is igen régi keletű a vogul-osztjásoknál, amit a következő kitételek mutatnak: „10 fogú fogas száj“, „10 fogas-közü szám“, „kiszáradt szarvú 10 tehén“, „zabolás (vasas) szájú 10 ló“, „deres fejű 10 ló“, „10 rénörző eb“, „sok férfi lakta 10 házú házas falu“, „10 deszkájú deszkás ház“, „10 férfiból álló férfias vendégsereg“, „10 csengőtől csengő szánkó“, „szentfolyó vidéki 10 ifjú“, „búvármadárfalvi 10, sok ifjú“, „10 nyírfa takarójú asszony“, „10 oldalbordával teli kebelzug“, „lapátos 10 embert hadd adjon, fejszés 10 embert hadd adjon“, „10 medvefogas-közü szájába“, „10. abroncsú abroncsos hordócska“, „földhányó 10 lapáttal temették el“, orra felé 10. úr, fara felé 10. úr száll be“. A 20-as szám is szerepel, de aránytalanul ritkábban: „20 deszkájú deszkás ház“, „20 férfiból álló férfias vendégsereg“, „20 férfi lehozza az ezüstlapot“, „20 nő által lakott örzőház“, „20 rőfnyi gubát készítettek számára“, „20 rénbika futotta víz“, „a fejedelemnek 20 csődőre“. A 40-re is találunk példát: a Világügyelő férfi 40 húros kobozt szerkeszt; Pairazta világügyelőt az Égatyá 40 ölnyi mély gödör fenekére veti s onnét Kaltes testvére, aki 40 rőfnyi hajfonattal ékes leány, szabadítja ki. Patkanov egy hősi regét említ, amelyben ezüst csengésével járó rénbika szerepel, melynek koronája 40 ézbe nyúlik; északi-voguloknál a halott tűzének ápolása 40 évig van előírva; a vogul ember árnyéka 40 évig visszajár. A 80-ra vonatkozó kitételek: „réti tájékbeli 80 állatról híres nevem“, „rénökör lábú 80 fejedelem“, „80 erdei manót ülték meg“, „80 jávor bőréből szabdaltak szögeket“. A „Jancsi fejedelemfi“ vogul népmesében a fejedelemfi 3 napon át őriz 20 lovat, ebből 40, majd 80 csődör lesz. (Mindezekre nézve l. Munkácsi B. *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*) *Votjakoknál* nem szabad egy helyen 40 évnél tovább lakni s a falut ilyenkor vagy más helyre kell helyezni, vagy embert kell áldozni. (Krohn: A finnugor népek pogány istentisztelete 1908. 215.). Hitük szerint a mennykő 40 rőfnyire megy alá (Munkácsi B. *Votják népköltési hagyományok* Budapest, 1887. 7.)

(Folytatjuk.)

Bibó István.